

Ջ Ե Ն Ո Ն Ի Ի Մ Ա Ս Տ Ա Ս Ի Ր Ի Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Բ Ն Ո Ի Թ Ե Ա Ն

Ձեռագրերի համեմատությամբ պատրաստեց հրատարակության Լ. ԽԱՉԻԿՅԱՆ

1. ՅԱՂԱԳՍ ՊԻՏԱՆԱՅՈՒ ՍԵՌԻՑ

Արդ, են սեռք պիտանացուք վեց՝ դիրք,
5 կարդք, շրջանք, չափք, դաւրութիւնք,
ազգմունք:

[Յաղագս դրից]

Արդ, դիրք ի տեսակս վեց բաժանին:
Առաջին է ունայնին անդոյութիւն սա-
10 բունակեալ յանբաւէն, և ի մէջս իւր
կառուցմամբ բարձեալ ունի զբոլորն ի
նոյն արամագծին և փոփոխեալ շարժ-
մամբ: Երկրորդ է, որ յանկրական հրոյ
և լուսոյ երկին բաղկացեալ՝ պարփակ-
15 եալ յունայնէ, յայնցանէ է և նիւթ և
բնութիւն անմարմին կենդանեաց: Եր-
րորդ՝ հաստատութիւն ջրայարկին սա-
բունակեալ ընդ վերնոյն վասն յաւէտ
կիզողութեանն արդելման, և դարձեալ՝
20 սպարփակող արտադատութեան և հոսման

¹⁻³ A վերնագրի փոխարեն՝ «Այլ բան», B չիք
Ձեռննի իմաստասիրի, ունի յաղագս [գիտութեան],
C չիք վերնագիրք, D Ձեռննի իմաստասիրի Յա-
ղագս պիտանացու սեռից ⁴ C պիտանացու սեռք,
D Արդ պիտացու ⁵ B կարք ⁶ D և տեսակս, AB
բաժանի ⁷ B ունայն գիտութիւն, C ունայնին
անբաւութիւն (ուղղված՝ անդոյութիւն), D անդոյ-
տութիւն ⁸ C չիք ունի ⁹ A արամագծի, B արամ-
ագծին, A անփոփոխ և շարժմամբ || («փոխանակ»
բառի տեղ, ամենուրեք զնուսմ ենք || նշանը) և փո-
փոխեալ շարժմամբ, B շարժմամբ, D շարժմամբ ¹⁰ չիք
է, D անկրական ¹¹ BCD չիք սպարփակեալ ¹² BCD
չիք յայնցանէ է ¹³ B մարմին || անմարմին ¹⁴⁻¹⁵
B յաւետակիզողութեան, C չիք արդելման ¹⁶
B արտադատողութեան:

զգալեացս: Չորրորդ՝ դիրք ծովուն, որ
յաւզոցն հաստատեալ կայ առանց ծոր-
ման կզերիցն և փակեալ ընդ հաստատ-
նոյն, և բաղկացուցիչ և բնակարան
5 գեանոց և կիտաց մեծամեծաց, և շուրջ
գերկրաւս՝ տալ դաւրութիւն ախտաժե-
տութեանց և առողջութիւն մարմնական
կենդանեացս, ի ձեռն հողմոցն բերման ի
զգայութիւնս իւրաքանչիւր: Հինգերորդ
10 է երկրիս շարադրութիւն, որ թանձրու-
թեամբ՝ լերամբք և բլրաւք, դաշտաւք
և ձորովք, հաստատեալ ի կողմանց, ի
խիտ և ի հոծ աւզոց, և յսլորտս ջրովք
ծովուն փակեալ կայ շորեքանկիւնի
15 ձևով: Եւ ընդ սիրտ երկրիս զեաք հրա-
լիցք աւզոց և ջրոց խաղացեալ լինին
ընդ ամենայն երակս, ուստի ազրերք և
հողմք վերազնացեալ շարժմամբք. և
այսպէս ծովուց և գետոց ընդունակք, և

¹ C երրորդ || չորրորդ, D ծովու, B չիք որ
² D կալ || կայ ³⁻⁴ BD ընդ հաստատոյն ⁴ BD
չիք և [բաղկացուցիչ] ⁵ B գեանոցն, D գերնոց,
A կիտացն, B կիտացն A մեծամեծացն, B մեծա-
մեծ ⁶ D գերկրեաւս, C դաւր || դաւրութիւն,
B ախտաժետութեանս, ⁷ BCD մարմնոյ ⁸ մարմնա-
կան ⁹ A կենդանեաց ¹⁰ B իւր իւրաքանչիւր ¹¹
CD չիք է, B երկրի, AD երկրիս, BC շարադրու-
թիւնս, D շարոցդրութիւնս ¹² B լերամբք, բլրոք:
¹³ BD ձորոք, A հաստատեալք ¹⁴ B հոլորտս, D յո-
լորտս ¹⁵ A Գ. իւր անկիւնի ¹⁶ B սիրտս, D եր-
կիրս ¹⁷⁻¹⁸ BCD հրաշից, օղից ¹⁷ ABC ազրերք:
¹⁸ B հողմունք, A ի վերազնացեալք, B շարժմունք:
¹⁹ C. ենն || և այսպէս, AB. բնդունակ:

որ ի ջուրս և որ ի ցամաքի են ծննդա-
կանք՝ ամենեցուն զոյացուցիչ և պաճա-
րող կենաց գոր Կեցերորդ է միջոցք աշ-
խարհիս, որ ի յաւոցս բնադատեալ
5 ուսուցմամբ, ի ներքս արդելման ի փոր-
ւած մեկնութեան երկց հաստադրմակա-
յիցն, զաւղ և կապուածս աշխարհիս բազ-
կանալ, որ է պաճաս կենդանութեան
և է բնակութիւն:
10 Եւ սահմանք աստեղատանցն ի մէջս
իւր, ընդ հաստատնովն, զի ի վարմանէ
աւոցն ըստ իւրաքանչիւր տանցն ան-
սխալ շրջագային աստեղքն, յորս կարգ-
եալ են ըստ ժամանակի և ըստ տեղեացն
15 սահմանի:

Յաղագս կարգաց

Կարգ ըստ երկց բաժանի. ըստ ասա-
քինութեան, ըստ աւրինի և ըստ բնա-
կանութեան:

20 Զի ըստ առաքինութեան և ըստ աւրինի
են հրեշտակք և մարդիկ՝ զուղեալք ի
տնաւրէնութեան իմացս: Իսկ ըստ բնա-
կանութեան՝ ամենեքեան, որ յաշխարհիս
բնաւորեցան զսլ յաւաքանչիւր բնական
25 սահմանս:

Արդ՝ որք ըստ առաքինութեան և ըստ
աւրինի ոչ վարեալք՝ անկարգութիւնք և
կործանմունք հանդիպին և հետեին նոր-
րին կենացն: Եւ որ զբնականն արտաքս
30 ելեալ փոխի՝ իսկապէս քակաւումն և եղ-
ծումն լինի բնութեանն:

1—2 C ծնունդք || ծննդականք 2 AB ամենեցուն,
C զոյացուցիչ 2—3 B պաճաճով || պաճարող 3 A
վեց գ. է, C վեցերորդ, B վեցերորդ են, 4 CD չիք
ի 5 C ի ներք 5—6 A ի փորուած 6—7 B հաստադր-
մակայից, D հաստադրմադրմակայիցն 7 ABD կապ-
ուած 7—8 B բազկանա 9 D բնակութիւնն 10 A աս-
տեղացն, C աստեղատեացն 11 D ընդ հաստատովն
12 ACD աւոցն, C ընդ երկաքանչիւր 13 D շրջա-
կային 14 BD տեղացն 15 C չիք վերնագիր 15—19 BCD
բնակութեան || բնականութեան 20 C ըստ առաքինու-
թեանն 21 A հրեշտակք, BD հրեշտակ, B չիք ի 22 A
իմաց, 22—23 BC բնակութեան 23 AC ամենայն, D
ամենայն որ || ամենեքեան որ 24 C իւր || բնական
25—27 AC ըստ աւրինին 25 B կործանմունքի ||
կործանմունք, A չիք հանդիպին և, նորին 29 AB
ըստ բնականն 30 B փոխի, B քակում, 30—31 BCD
քակումն լինի բնութեանն և եղծումն:

Իսկ աստեղատունքն կարգեալ են ի
պարունակս աւոց և ի շաւեղս աւղավա-
րութեանն, ոչ զմիմեամբք ելանեն, և ոչ
փոխին յիւրաքանչիւրոցն:

Յաղագս շրջանաց

Շրջանք բոլորին ըստ երկց յեղմանց
բաղկանայ, որ է՝ ապաւորութիւն, բա-
ցերեկութիւն, մշտակացութիւն, զի ապա-
ւորեալ աշխարհս յանբաւին և բացե-
10 րեալ ի ձեռն ունայնին՝ ի գոյն և ի ձև
և ի տեսակս սեռի: Եւ ի նոյն դարձեալ
մշտակային ըստ ապաւորութեան, ուստի
բացերեկեցան անշարժելի բնութեամբ.
քանզի ի նոյն անդրէն զկատարումն
15 սանու բոլորն համանգամայն զանազա-
նութեամբ:

Իսկ երկնիցն շրջանս իմանալի է զպա-
րունակս աւոցն ասել, և ոչ զհաստա-
տութիւն ջրայարկին, որ ընարողականն
20 է, և ոչ զերբորդ երկինս, այլ որ ընդ
հաստատնովս են աւղք պարունակեալ,
ըստ եւթն բաժանման ընդ միմեամբք
կարգեալ, բոլորութեամբ շուրջ գոլով
զանդնգովք հարթ ըստ շորեցունց կող-
25 մանց աշխարհիս, յորս աստեղատունքն
բաժանեալ և յամենայն վայրս աւոցն
ցրուեալ տարածմամբ ի յերկուս կիսա-
դունդս անդադար շրջագայութեամբ,
զիմաւք յարեւելից յարեւմուտս, որք ընդ
30 նոյն շաւեղս վարին:

1 A աստեղատունք, C աստեղունքն 2 D յոցոց
CD շաւիղս, C չիք ի 2—3 BD աւղաւորութեան 3 CD
ելանել 4 D իւրաքանչիւրոց 5 AD շրջանացն, C չիք
վերնագիր 6 A Գ. շրջանք, B շրջան, յեղման 9 B
անբաւին, CD չիք և [բացերեկեալ] 10 A ունայնի
B ի ձև || և ի ձև 11 B ի տեսակս երկի 12 B ըս
ապաւորութեան 13 BCD բացերեկեցան || բացերե-
կեցան, D անշարժելի 14 BCD չիք ի 15 D բոլորին 17
A երկնից 17—18 C զպարունակ 18—19 D հաստատու-
թիւն 19 D ջրայարկին, BCD գորս ընարողականն ||
որ ընարողականն է 20 D զերբորդն, AB երկին
20—21 C ընդ հաստատնովս, B ընդ հաստատովս
23 B բոլորութիւն 24 CD չիք ըստ, C զշորեցունց
25 A յոր, D աստեղքն, B աստեղատունք 26 CD աւ-
ղինցն 27 B ցրեալ, AB յերկուս || ի յերկուս 27—28
AD կիսադունդսն 28 A շրջագայութեան 29 B յարե-
ւելս և 30 D չիք նոյն:

Իսկ մտորակք են եւթն, բաժանեալ ըստ
 եւթն սահմանս աւղոցն, որք են այտքիկ՝
 երեւակն, լուսնթագն, հրատն, արեգակն,
 լուսարեւն, փայլածուն, լուսինն. քանզի
 5 սոքա ինքնաշարժ գիմաւք յարեմտից
 յարեւելս շրջագային և ըստ իւրաքան-
 չիւր տանցն զժամանակս գոյացուցանեն
 ի շրջանս իւրեանց:

Յաղագս չափուց

10 Չափք աշխարհիս ըստ չորից բաժանի՝
 ըստ տեղոյ և ըստ գունոյ, ըստ ձևոյ և
 ըստ թուականութեան:

Քանզի տեղին է եռակարար՝ վերին,
 ստորին և միջին. և զանազանի ըստ
 15 կողմանց վերինն և այլն ևս: Իսկ գոյն
 քառակի ասի՝ սպիտակ, կապոյտ, սևա,
 սաւա: Եւ ի սոցանէ բաղկանան երանգք,
 երփունք, փայլմունք, պաղպաղմունք և
 այլ զանազանեալք ի միում ենթակա-

20 յունն: Իսկ ձև քառակի ասի՝ եռանկիւնի,
 քառանկիւնի, երկայն և բոլորակ. և ի
 սոցանէ ըստ այլ տեսակս զանազանի ձև:
 Իսկ թիւ եռակի բաժանի. զի է սր զար
 ասի՝ ըստ հանդիսութեան հասած ի սե-

25 սիցն, և է սր կոճաա՝ ըստ անզուգու-
 թեան անհարթ տեսակացն, և զարձեալ՝
 սր յանհատիցն բաղկանայ, իսկ սր ըստ

1 B մտորականք D չիք են 2 C աւղոց որք, D
 աւղոց որ 3 B լուսնթագ, հրատ 3-4 A որք են՝
 հրատ, արեգակն և այլքն 4 B լուսին 5 A յարեւելս
 CD ևս ըստ 6-7 C իւրաքանչիւր իւր տանց, B
 տանց 8 B չափոց, C չիք վերնազիւր 11 B ըստ ամե-
 նայն տեղո, A չիք և... և, C և ըստ ձևոյ, A ձև 14
 AB միջին ը և միջին 15 D այլն, A և ը իսկ,
 CD գոյնն 16 CD կարմիր ը կապոյտ, B սև, D
 սևաւն 17 BCD զեղին ը սաւա B ի սոցանէն B եր-
 կինք ը երանգք C երանգն, D երանգն 18 C չիք
 պաղպաղմունք D պաղպաղմունք 19 A զանազան-
 եալ 19-20 A ենթակաունն, B ենթակաում 20 A եռա-
 կարար B եռակարոր, C քառակարար ը քառակի
 AB եռանկիւնի 21 AB քառանկիւնի AB չիք երկայն,
 BCD բոլոր 22 D սոցանէ ը ի սոցանէ, BC այլ ամե-
 նայն տեսակս, CD ըստ տեսակս ը ըստ այլ տեսակս,
 BCD ձև 24-25 B հասակիցն ետիցն, C հասած ի սեռից
 D հասանի ի սեռից ը հասած ի սեռիցն 25 B կոճ
 ամենայն ը կոճաա 25-26 B անզուգութեան 26 B
 հարթ CD տեսակաց 27 BCD չիք որ B² սոյն հատիցն,
 D որդէս անհատիցն:

այտոցիկ ոչ են՝ անբաւք և անչափք
 ասին:

Իսկ սահմանք աստեղատանցն ի ձևոն
 ժամանակի մտորակացն չափի, թուով
 5 շրջագայիցն: Քանզի բնաբեցան աստե-
 դատունք ամսոց երկոտասան եռակի՝
 ըստ չորեցունց կողմանց աշխարհիս, ըստ
 նիւթոյ և ըստ յեղման հասարակաց, ըստ
 երկրիս մասանց, և ըստ անդամոց մար-

10 դոյն, և ըստ ծննդականութեանն, սրք
 անուանազրեն՝ Խոյ, Յուլ, Եկուորի՝ ըստ
 արեւելից, սր է աւղ և զարնանային հա-
 սարակածիր. Խեցդեաի, Ասիւժ, Կոյս՝
 ըստ հիւսիսոյ, սր է հուրն և ամառնային
 15 յեղանակ. Կշեո, Կարիժ, Աղեղնաւոր՝
 ըստ արեմտից, սր է հող և աշնանային
 հասարակածիր, Այծեղջիւր, Ջրհաս, Զուկն՝
 ըստ հարաւոյ, սր է ջուր և ձմեռնային
 յեղանակ:

20 Իսկ ըստ երկրի ցաւակից լինին և ըստ
 մասանց մարդոյն՝ Խոյն Պարսից, սր է
 գլուխն. Յուլն Բարելացոց, սր է պարս-
 նոցն. Եկուորին Քամբաց, սր է ուսքն.
 Խեցդեաիւնն Հայոց, սր է լանջքն. Ասիւժն
 25 Ասիացոց, սր է կողքն. Կոյսն Ելլաղացոց

1 C որք, կոչեն ը որ, ոչ են B նորա ը ան-
 բաւք 3 B սահմանքս տեղացն, C աստեղացն 4 B
 բոլորակացն ը մտորակացն, A Կ՝ թուով 5 B շրջ-
 ջանիցն B և բնաբեցան, CD բնաբեցան և 6 B Բժ-
 անել ը երկոտասան 7 C զչորեցունց ը ըստ չո-
 րեցունց 8 B ըստ անիւթոյ, C ըստ թուոյ ը նիւ-
 թոյ AD հասարակացն 9 B երիս ը երկրիս 9-10
 BCD մարդոյս 10 AB ըստ ծննդականութեանն
 11 B անզրէն ապա ուղղված անուանազրեն, C ան-
 ւանազրենն, D անուանազրենն, D Մուլն, Եկուորն,
 C Երկուոր 12 C զարնան 13 B հասարակածիրն, A
 հասարակածք, իսկ Խեցդեաի, BCD Խեցդեաիւն 14 B
 ըստ հիւսիսոյ, C ըստ հիւսիսոյ, D ամառային 15
 B յեղանակն, BCD Կշեո, B Կարիժն 16 A հողմ,
 BCD հողն, C աշնան 17 A հասարակածք, B հասա-
 րակ, D հասարակած, D Այծեղջիւր, D Ջրուհոս 18 B
 ըստ հարեւո, CD սր է հարաւ ը ըստ հարաւոյ, C
 ջրոյ, D չիք սր է ջուր 20 A ցաւակիցն լինել B լի-
 նել ը լինեն 21 B մարդոյս ը մարդոյն, CD չիք
 և ըստ մասանց մարդոյն, C Պարսիկք, 22 A և գլուխն
 ը սր է գլուխն, CD Բարելացիք, A և պարսնոցն
 ը սր է 23 BCD Եկուորն, A և ուսքն ը սր է
 ուսքն 24 A Խեցդեաիւն, CD Հայք ը Հայոց, A և
 լաւնջք ը սր է... D լանջք, BD Ասիւժ 25 AD
 Ասիացիք, B Ասորոց, A աջձ [աջ ձեւքն] ը կողքն,
 B որ են, D կողք, A Ելլաղացիք:

և Յունաց, որ են ձեռքն. Կշեոն Արա-
 բացոց, որ են կոթունքն. Կարիճն Իտա-
 լացոց, որ են սրունքն. Աղեղնաւորն
 Կրեաացոց, որ են երանքն. Այծեղջիւրն
 5 Ասորոց, որ են բարձքն. Ջրհոսն Նդիպ-
 տացոց և են ծունկքն. Զուկն Հնդկաց և
 Կարմիր ծովուն, որ են թաթք ստիցն:
 Իսկ ըստ ծննդաբաշխութեան՝ արականք
 են վեց՝ Խոյ, Նկաւորի, Առիւծ, Կշեո,
 10 Աղեղնաւոր, Ջրհոս, իսկ իգականք՝ Յուլ,
 Խեցղեաի, Կոյս, Կարիճ, Այծեղջիւր,
 Զուկն:

Յաղագս գարութեանց

Զարութեանց չորք են տեսակք՝ ար-
 15 տաբերութիւնք, արտահոսութիւնք, ար-
 տադատութիւնք, արտաարութիւնք, ուս-
 տի ծննդաբաշխականն և բժշկականն
 բաղկանայ:

Զի ծննդաբաշխութիւնն բաժանի ի տե-
 20 սակս երիս՝ ի խոնաւայինս, ի ցամա-
 քայինս, ի յերկակենցաղս. ըստ ժամա-
 նակի, ըստ նիւթոյ և ըստ կողման ար-
 տաբերի:

Իսկ հողոյ ելումն անյեղլի, կամ հատումն
 25 անպակասարար, կամ սահղծումն արտա-
 քոյ, կամ լինելութիւն ըստ նիւթի խառ-
 նակցութեանցն անմարմնարար, այլ ոչ

ըստ ժամանակի և ըստ կողման և ըստ
 թանձրութեան նիւթոյ ի հասմանէ բաղ-
 կացումն բնութեան, և ոչ այլայլակ առնի,
 այլ որ զանազանի ըստ մարմնոյ կրից
 5 կամ խառնից:

Իսկ որ ոչն արտաբերի ըստ մարմնոյ
 շարանութեան՝ ոչ այսպէս գոյացումն
 բնութեանն, այլ այլ իմն վերագոյն
 աճումն բնութեան և անյեղլի, առանց
 10 ծննդեան, յանկրական հրոյ և լուսոյ՝
 անմարմին և անմահ կենդանութեամբ,
 և կամ թէ համանդամայն ի միոջէ նիւ-
 թոյ զլինելութիւն առեալ՝ անթուելի
 բաղմութեամբ:

15 Իսկ բժշկականութիւն է ըստ մզան և
 ըստ ուղղոյ, ըստ արեան և ըստ մաղձոյ,
 և յորմէ նեարդք և ջիւք և սսկիքք և
 երակք և միսք և մսրթք բաղկանան. զի
 բաժանեն յաղուածն և խառնուածն
 20 յարական և յիգական մասունս:

Իսկ զանազանութիւնք խառնուածոյն
 յերիս զանազանի. ըստ մարմնոյն՝ վտիտ
 և զոզար. և ըստ գունոյն շէկ, թուխ,
 խարտեաշ, սղընձսա. և ըստ մաղոյն՝
 25 գոուզ, ձաղկ, զանդուր և նուրբ կամ
 ստուար. և ըստ ամօքացն և հոտոցն՝
 դառն, քաղցր, թթու և կծու:

Իսկ մաղձն և արիւնն են բարձրութիւն

1 A չիք և Յունաց, BC և են, A և ձ[ա]խ ձ[եռքն]
 || որ են ձեռքն 1-2 A Կիւլիկեցիք || Արաբացոց
 2 A Կշ[ա]րց || որ են կոթունքն, C կոունքն, A
 կարիճ 3 BC և են || որ են, A և ա[ն]ացի[ն] ան-
 [դամն] || և են սրունքն, A Աղեղնաւոր, D չիք
 Աղեղնաւորն—երանքն 4 A Այծեղջիւրն, CD և են
 || որ են 5 A և բ[արձք]ն || որ են բարձքն 6
 B Նդիպացիքն, D Նիկոպացուց 6 A սն [քերես]
 սն. = սրունքն || և են ծունկքն, B ծունկն 7 BCD
 չիք և Կարմիր ծովուն, BCD և են || որ են 8 C
 չիք ըստ 9 A զնզված է են վեց, BCD Նկաւոր, BC
 Կշիո, D Կշիան 10 D Յուլն 11 B Խեց || Խեցղեաի,
 CD Խեցղեաի, D Կոյսն, Կարիճն, B Այծ, D չիք
 Այծեղջիւր 12 B և վան զարութեանց, D զօրու-
 թեանն, C չիք վերնագիր 13 B արտադատութիւն,
 C արտադատութիւնք, D արտադատութիւնք 14 D ար-
 տաարութիւնք, AD արտադրութիւնք, B արտաու-
 րութիւնք, C արտատութիւնք 15 B բժշկական 16 B
 ծննդաբաշխութեան 20 C Ի խոնաւին 20-21 ի ցամա-
 քին, D և ի ցամաքայինս 21 AB յերկակենցաղս,
 D երկակենցաղս || ի յերկակենցաղս 22 A չիք և
 24 A հողոյն, D հողոյ բերումն 25 B լինելութեանց
 26-27 C խառնակցութեան, D խառնակցութեանց:

2 A նիւթի, B նիւթ, B յայնմանէ || ի հաս-
 մանէ 3 B բնութեանն, B առնէ 4 A մարմնոյն 5 C
 կայ || կամ, A խառնից կամ կրից 7 B շարանու-
 թիւն, CD շարախառնութեան, CD ոչ է 8 D բնու-
 թեան, B բնութեան ի վերայ դի(պատվով) բնուեն
 (պատվով) A չիք այլ, B յայլ իմն, B չիք վերագոյն
 9 A չիք բնութեան, C բնութեանն 10 B ծննդէն
 12 B ի միոջոյ 13 C զլինելութիւնն, D լինելութիւն,
 A անթնդելի || անթուելի 15 B ըստ բաղան
 (պատվով) || ըստ մզան 16 C ըստ ըղղոյ, B ըստ
 մաղձի, A չիք և 17 B յորմէնն || յորմէ, CD յորմէ
 են, D յաւղք, BC աւղք || նեարդք, ACD սսկր
 18 B չիք երակք 19 B և զի բաժանի, D բաժանին,
 յաւուածն || յաղուածն, A բաժանի 20 B յարուա-
 կան, BD իգական 21 A զանազանութիւն, B զա-
 նազանութեամբ 22 A վտիտ, C ստոյգ || վտիտ,
 23 A զոզար, A ըստ || և ըստ, C ըստ գունոցն,
 BCD կամ թուխ 24 B խարտեշ, D սղընձուր, B ըստ
 մաղձոյն 25 C չիք ձաղկ, D գոուր, A և կամ նուրբ
 26 D չիք կամ ստուար—դառն, A ստամօքացն ||
 ամօքացն BD, լինդիցն || հոտոցն 27 B զաւա-
 քաղցի կամ կծու CD կծու || և կծու 28 A մաղձ,
 D չիք են բարձրութիւն—յեզանակացն:

նութիցն և հաստատութիւն յեղմանցն,
 և զանազանին ըստ ժամանակի յեղա-
 նակացն: Եւ ի սոցանէ լինին առողջու-
 թիւնք և հիւանդութիւնք դժուարինք.
 5 զի ըստ զսյգ և ըստ կշեռ բարեխառնու-
 թեան լինի առողջութիւն, իսկ ըստ
 առաւելութեան՝ պէս պէս հիւանդու-
 թիւնք: Քանզի ի սեւաւամաղձութենէն՝
 լուսնոտք, և ի միտաւտարենէն՝ ուրկու-
 10 թիւնք, և ի խտութենէն արգանդի ար-
 եանն՝ ամլութիւնք, և ի ցրտոյ թիկանց՝
 արուին անարութիւնք: Այսք ըստ առա-
 ւելութեանցն բաղկանան:

Իսկ վարք կենացն ի բնութենէն վար-
 15 ժելով հարկաբար պնդի, ուստի նախանձ
 և փառասիրութիւն և ցանկութիւն, զաւ-
 բավիզն լինել, յորմէ պատերազմունք
 մարտիցն բաղկանան. և խորհուրդք
 միշտ ի շնորհս անձին իւրում ընկալ-
 20 եալ ծնանի զիմացուածս բանի և ներ-
 դարձութեան, զի է, որ ըստ մարմնոյ և
 է, որ ըստ հոգոյ աւղտի:

Իսկ մահ է լուծումն զգայութեանց և
 քակումն և որոշումն նիւթոցն, զի է, որ
 25 պատահմամբ՝ ըստ խառնիցն և է, որ
 բնական՝ ըստ կրիցն: Եւ լինի պատա-
 հումն ըստ ժամանակի ի պատերազմի,
 կամ յայլ սրողայթից, կամ յախտից հի-

ւանդութենէ ի մէջս կենացն ծախիլ: Իսկ
 բնականն է ըստ դարութեան մինչև ի
 պակասել ջերմութեան ուժոյն, և զիտելի
 է ի ծնելութենէն ըստ ժամանակի, ի
 5 շրջագայութենէ մոլորակացն, իսկ ըստ
 գաւրութեան նիւթոյ յեղանակացն այլ
 է պատճառ զգայական մարմնոյ և աւղն,
 զի ըստ բարեխառնութեանն և յառոյդ
 սերմանեաց երկրին, յորմէ շաւշափի և
 10 կերակրի՝ առողջութիւնք և աճումնք
 բաղկանան:

Իսկ սոցին հակառակն պէս պէս ցաւոց
 և խառն մահուան լինել պատճառ, որ
 ըստ շարժման աւղոյն դառնութեան, ի
 15 ժամանակս եկամտացն, ըստ նիւթոյ
 յեղմանցն և ըստ խառնուածոյ մարմ-
 նոյն, պատահիլ ազդմամբք ի սիրան
 բարձումն կենդանութեան լինել:

Արդ, որք ըստ ժամանակի և ըստ գաւ-
 20 րութեան ոչ են՝ անեղին են սքանչե-
 լազարձութիւնք և ոչ բնութեան նիւթա-
 կանացն:

Յաղագս ազդմանց

Ազդումն բնութեանց ետակի բաժանի.
 25 զի են, որ սնուցիչք են և են, որ իմաստ-
 նացուցիչք և են, որ մակացելիք:

Արդ՝ սնուցչացն երկու են տեսակք՝
 նիւթ և ժամանակ. զի քառակի ըստ

1 B հաստատութիւն || հաստատութիւն 2 C գա-
 նազանի, B չիք ըստ ժամանակի 3 B լինեն, C լինի
 5 BCD կշեռ 5-6 B բարեխառնութիւնք լինին
 առողջութիւնք 6 A չիք լինի 7 CD պէս պէս լինին
 8 B ի սեւաւամաղձութենէն, C սև մաղձութենէն, D
 սեւաւամաղձութենէն 9 C լուսնոտքն, D լուսնոտք 9-10
 B ուրկութիւն, C ուրկութիւնն, D ունակութիւնք
 || ուրկութիւնք 10 A ի խտութենէն, B չիք և ի
 խտութենէն, BCD արգանդին, B արեան 11 C
 ամլութիւնն, D ամլութիւն, B չիք ի, A ցրոյ 12 C
 չիք արուին, D անարութիւն 13-14 BCD չիք Այսք
 ըստ առաւելութեանցն բաղկանան 14 A վարքն կա-
 նանցն || վարք կենացն, D ի բնակութենէն 14-15
 ABD պատճելով || վարժելով 15 BCD հարկաւո-
 բարար, BC պնտի 16 D փառասիրութիւնն, B ցան-
 դութիւն, C ցանկութիւնն 16-17 B զօրաւիքն, D զօ-
 բաւիզն 18 CD մարտից, CD խորհուրդ 19 CD ի
 շնորհ 19-20 BCD վկայեալ || ընկալեալ 20 B բա-
 նից 22 C չիք է որ [ըստ հոգոյ], D հոգոյ 23 A զգա-
 ութեանցն 24 B քօկտումն, B յորոշումն, A նիւթիցն
 D զի || զի է 25 C և ըստ խառն, B ըստ խոնա-
 ւիցն || ըստ խառնիցն 27 D ի պատերազմին 28 BC
 և կամ, D չիք կամ, D այլ BC սրողայթից և:

1 B ի մէջ, BCD կենաց 2 D ի սկզբանէ || իսկ
 բնականն է, B բնական || բնականն է, C բնա-
 կան, D մինչև 3 D ջերմութեան ուժոյն 5 A ի շրջա-
 գայէ, B ի շրջագայի, D ի շրջագային || ի շրջա-
 գայութենէ, A մոլորացն, B մոլորակաց 5-6 B չիք
 իսկ—յեղանակացն 6 C զօրութեանն, D զօրութեանց
 A եղանակացն 7 AC աւղք, D յօղք 8 B զի բարեխառ-
 նութեան, B առոյգ, D յառոյգք 9 C սերմանու-
 թեանցն 10 B աճումն 11 B բաղկան, D բաղկանայ
 12 BC սոցա, B հակառակքն 13 B խառնման ||
 խառն մահուան 14 D յօղոյն, B դառնութիւն, D
 շարժման յօղոյն, B չիք ի 15 ABD նիւթի 16 B յեղ-
 մացն, B ըստ խառնուածոյ, D խառնուածոց 16-17
 B մարմնոյ 17 B ասղմք ի սիրան բժու (պատ-
 վալ), A կենդանութեանն, D ի կենդանութեան,
 A լինի 19 ABD որ, B ամենայն ժամանակի, A չիք
 ըստ [գաւրութեան] 20 A անեղի, B անեղին ||
 անեղին են 21 B ի բնութեան, C բնութեանն 21-22
 BD նիւթականաց 23 C չիք վերնազիք 25 B որք, C
 սնուցիչ, A և որք || և են որ 25-26 BC իմաստա-
 ցուցիչք են D իմաստացուցիչք են 26 B և որ || և
 են որ 27 C տեսակ 28 A ժամանակք:

հանդիտութեան հանդիպմանցն սոսոզանել զսերմանս անկոց և բուսոցն զանազանութեանց:

Իսկ իմաստնացուցիչք երկակի բաժանին՝ ըստ տեսանելեաց և ըստ ձայնից: Եւ տեսանելին եռակի բաժանի՝ ի գոյն, ի ձև և ի կերպարան: Իսկ գոյն ըստ չորից բաժանի՝ սեաւ, սպիտակ, կապոյտ և սաւս, իսկ խառնուածք ի սոցանէ 10 բաղկանան ի զանազան տեսիլս գունոց: Նույնպէս և ձևքն քառակի զանազանին՝ ըստ կրի բաժանականին, որ է եռանկիւնի և քառանկիւնի, երկայն և բոլորակ: Իսկ ի ձևի կատարեալ է բոլորակն 15 ըստ ձևոյ և ըստ շարժման աշխարհիս ի նոյն անդրէն գառնալ:

Իսկ կերպարան է ի դէմս, և դէմք՝ յանհատի, և անհատ՝ ի տեսակի, իսկ տեսակ՝ ի սեռի: Եւ է կերպարան իսկապէս ի վերայ ծննդեանց և ելմանց 20 և ստեղծմանց, որ յանհաւնս արտաբերեալ զանազանին՝ նմանք և աննմանք, ի ձևն անդոյզ ժամանակի և շարժման: Իսկ պիտակարար, որ ոչ ընդունի զընականութիւն, որպէս ի վերայ չորեցունցն 25 երևի ախտաստացականից և ստորնոց և վերադասականաց, և ի վերայ զերազունին սահմանի, զի արտաբերեալ զանազանին ըստ լինելութեան նիւթոյ: Եւ

2 D սերմանս, BD անկոցն, C բուսոց և անկոց AD բուսոց 4 AD իմաստացուցիչք 4—5 BD բաժանի 5 C տեսանելեացն, C ձայնիցն 7 A և ի ձև, C չիք և, C գոյնն 8 B ի սպ[իտ]ակ, կապոյտ, սեաւ և դեղին, C սպիտակ, կարմիր, սեաւ և դեղին, D ըսպիտակն, կարմիր սեաւ, դեղին 9 A խառնուածքն, B խառնակութիւնն 10 B բաժանի 11 բաղկանան, C գունից 12 տեսիլս գունոց, B գունոցն 13 CD ձևք 14 և ձևքն, B ըստ քառակի, D ըստ քառից 15 քառակի, AB զանազանի 12 B ըստ կարի, C ըստ կպի (պատկով, կերպի), D բաժանականի 12—13 ABC եռանկիւնի և քառանկիւնի, D չիք և, C և երկայն, A երկարն 13—14 B բոլոր 14 BCD ձև վի: ի ձևի 15 D շարման 17 C ի դէմք, B ի դեմի 17—18 D դէմ անհատի, B և դէմն հանդիպ (պատկով) 18 AB անհատն, տեսակն 19 C Եւ 11 Եւ է 20 B ծննդոց, CD ծնելոց 21 AB յանհաւնս 21—22 C տարաբերեալ 23 D շարման, 24 C չիք որ 24—25 CD զընակութիւն, B զընութիւն փխ զընականութիւն 25 BCD չիք ի վերայ, C չորեցունց 26 BCD ախտաստացականի, D ստորնոց 11 և ստորնոց 27 D վերադասականաց, C չիք ի 27—28 A զերազունի 28 B չիք սահմանի 29 C ըստ նիւթոյն փխ ըստ լինելութեան նիւթոյ

ի սոցանէ են, որ կամաւ և են, որ աղամայ և, որ ոչ կամաւ և ոչ աղամայ՝ ընազատութիւն, զի ոչ յուժեքէ հարկի:

Իսկ ձայն է տարրական, բաժանեալ ի տեսակս չորս՝ անկենդանական, զգայական, բանական և պիտակարար բանական: Զի անկենդանականն, միջնորդաուսուցմանց, նշանակք են մարմնոց և բխման նիւթոց: Իսկ զգայականն՝ նշանակք են առ միմեանս սակս ծանաթութեան տեսակացն: Եւ բանականին զծածք ձայնից են նշանակք և ձայնք իմացմանց, իսկ իմացուածն իրին և իրն անիրին:

Բայց բաղկանայ իմացուածն ի տեսլենէն և ի ձայնէն ի մարդս բնաւորեալ, ըստ շարադրութեան և առժամայն իմացմանց: Իսկ աստուածայնոցն ոչ այսք բաղկացեալ իսկապէս, այլ երբևիմն պիտակարար ելով:

Իսկ մակացելին է արհեստ և բաժանի ի տեսակս չորս՝ ի գործնական և ի բանական, ի տեսական և յիմացական: Եւ գործնականն՝ ի տնաւրինական, ի բարոյական և ի քաղաքական: Եւ բանականն՝ յապացուցական, ի տրամաբանական, յիմաստական, ի բաժանական, ի վերլուծական, ի սահմանական:

1 C կամաւ են 1—2 C աղամայ են 2 A և է որ 4 BD ձայն որ է, C ձայն է որ է, B տարրական 5 A բ. [երկու] 11 չորս, B անկենդանականն սգայական 6 A բնական և պիտակարար բնական 8 D ուսուցմանցն 9 BC բարբխման, D ևս բարբխման, A նիւթից, A զգայականն, B սգայականն 11 B բանական են 12 բանականին, C բանականի 13 B իմացուածն 15 B իմացւածն 15—16 C ի տեսլենէ 17 C շարադրութեանն, D առժաման 18 B կրկնված է ռաստուածայնոցն 19 B այս 19—20 D պիտակարար ելով 22 C չիք տեսակս 22—23 CD ի գործնականն, ի բանականն, ի տեսականն և յիմացականն, C ի բանականն 11 և ի բանական 23 D ի տնտեսականն 11 ի տեսականն, D իմացականն 24 A գործնական, BCD անաւրինականն 24—25 A բարոյական, BD ի բարոյականն, C ի բարուական 25 BC ի քաղաքականն, D քաղաքականն 26 BCD յապացուցականն ի տրամաբանականն 27 C յիմաստասիրականն 11 յիմաստականն, BC ի բժշկականն 11 ի բաժանական, D ի բժշկական, A բաժանական 28 BC ի վերլուծականն, ի սահմանականն, AD վերլուծական սահմանական:

Եւ տեսականն, ի ձեռն որոյ խնդրա-
կանն՝ ի դիտաւորականն, յանմեկնելի
որոշումն, ի ստորոգութիւնս էակացն,
յանդէմ կացադրութիւնս, ի պատճառ
5 մակադրութեան, ընդ որով՝ մտածք վե-
րարեութիւն, յեզանակ վարդապետա-
կանին: Իմացականին՝ չար և բարի, ժա-
մանակ, կատարելութիւն, սկիզբն և կա-
տարած, բնութիւն՝ սահմանական և
10 արարչական, էականութիւն, նիւթ և
շարժումն, ունայն, անբաւ: Զի և սահ-
մանաւ բաժանեալ առանձնանան:

Քանզի սահմանք գործնականին են՝
կամք, յաւժարութիւն, ընտրողութիւն,
15 բարկութիւն, ցանկութիւն: Եւ՝ բանակա-
նին՝ անուն և բայ, բան և բացերեական
բան, ստորասութիւն և բացասութիւն:
Իսկ տեսականին՝ զգայութիւն, երեւ-
կայութիւն, կարծիք, տրամախորհու-
20 թիւն, միտք: Եւ իմացականին՝ որոշ-
մունք մտաց, իմաստք և խորհուրդք,
զիտութիւն և յառաջտեսութիւն:

Իսկ կալմունք արհեստից է բնութիւն
անխնդրելի, աննատ ի ժողովմանն, որ
25 ասի մարդ, յորս ամենայնքն երեւեալք
բաժանին՝ բաղկացելիք և անբաղկացե-
լիք և մակացելիք: Իսկ բաղկացելիքն և

անբաղկացելիքն ընդ միմեամբք՝ դասիւ
և ստորագասիւ երկմանաբար: Եւ մա-
կացելիքն ի բաղկացելիսն և յանբաղ-
կացելիսն տրամանկիւնիւք բաղկանան.
5 ուստի կատարեալլինի վեցեակն: Քանզի
են երկու բաղկացելիք ընդ միմեամբք,
և մի տրամանկիւնի: Եւ զարձեալ բա-
ժանի մարզն ըստ բնութեան և ըստ
ախտի, ըստ հաւատոյ, ըստ յուսոյ և ըստ
10 սիրոյ:

Արդ՝ յազագս պիտանացու սեռիցն
այսքան ասացեալ, որ ի վերայ ժամա-
նակի արտադրեցան՝ զիրք, կարգք,
չրջանք, չափք, զաւրութիւնք, ազդ-
15 մունք: Վասն զսահմանս բնութեանն
ամանակի հաստատուն ունել զշարժմունս
չրջազայ մոլորակացն, որ են զոյացու-
ցիչք ժամանակի:

Իսկ անմուլարքն՝ նշանակք տեղեաց,
20 ընթացից և որոշմանց ժամուց, և ի պա-
տահմունս առ ի շեղ շրջազայիցն ընդ
նմին շաւիղ տալ զազդումն զիտութեան
իմաստասիրին: Այսք են սահմանք բանի
առաջնոյ երբեկին, որ է Ատուծոյ բա-
25 նաւորութիւն, զոր և մասնական զսլ
ասացին:

II. ՅԱՂԱԳՍ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆԻՆ

Իբ է՝ անաւրինական, բարոյական, քա-
ղաքական:

1 B գասի || գասիւ 2 B ստորագասի 2-3 D մա-
կացելիքն || Եւ մակացելիքն 3-4 D չիք և յանբաղ-
կացելիսն 7 AD տրամանկիւնի 9 A ըստ հաւատո,
D չիք ըստ յուսոյ 10 A ըստ սիրո 11 B ըստ || յա-
զագս, D պիտացու սեռից 15 BD կարգ 15 D վասն
զի սահմանս, B վասն սահմանս, BD բնութեան ի
ժամանակի 16 D հաստատ, A ի շարժմունս 17 D
չրջակայի, B մոլորութեանց || մոլորակացն 19 B
նշանակ տեղացն, D տեղեացն 20 A որոշման, B
ժամունց 21 A շրջազայից, D շրջազայից 22 B զաս-
զումն, D զազդումն 24 A առաջնո, B յերբեկին 25
BD զոր իմաստնականն || զոր և մասնական 27 A
Յաղագս գործականին, զոր ի վերս կատարելու-
թեան բանի առադրեցին, B Յաղագս գործնականին,
զոր ի վերայ կատարեալ բանի առադրեցին, D Իսկ
գործնականին, զոր ի վերայ կատարելութեան բանի
առադրեցին 28 A բարուական ի քաղաքական, B
բարուական ի քաղական:

* C Ձեռագիրն ավարտվում է «Խնդրականն» բա-
ռով և հետևյալ հիշատակագրութեամբ՝ «զՅակոր
Ղրիմեցի, սպասաւոր բանի, ազաչեմ յիշել ի Տէր»
1 B և ի տեսականն, 2 B ի դիտաւորելն (պատվով)
3 B ի ստորոգութեան էակացն 4 B յանդէմակացա-
դրութեան, D բացադրութիւնս || կացադրութիւնս,
A կացադրութիւն, B և ի || ի 5-6 B վերարեութ-
թեան 6 D եզանակ 7 B չիք իմացականին, BD չա-
րոյ և բարոյ 8 BD կատարելութեան, 8-9 D կատա-
րածն 9 BD բնութեան 10 B արրչան, D արարչական
|| և արարչական, BD էականութեան, D ի նիւթ
11 B յոյժ իմն || շարժումն, B Զի || Զի և 12 B
բաժանել առանձնականք 13 B Զի || Քանզի, AD
սահման, A գործականին 14 D ընտրողութիւն, յո-
ժարութիւն, B ընդրողութիւն 15 BD ցանկութիւն,
բարկութիւն 16 BD բայ || և բայ, B բացերեակա-
բան, D բացերեականն 17 B ստորոգութեան և բա-
ցասութեան 18 B սզայութեան 18-19 A երեւակացու-
թիւն, B երեւակութեան 19-20 B տրամախորհութեան,
AD տրամախորհութիւն 20-21 D որոշմունք մտա-
ցականին որոշմունք մտացն 21 B իմացուացք ||
իմաստք 22 B յառաջտեսութիւն 24 B յաննատ 25 B
յոր, B ամենայնք երեւալ, D ամենեքեան երեւալ
26-27 B չիք բաղկացելիք-իսկ) B անբաղկացելիք
է || անբաղկացելիք:

[Յաղագս տնաւրինականին]

Արդ, բաժանի տնաւրինականն՝ ի համեոտական, ի պատշաճական, ի անտեսական: Զի համեոտականն է արգելուլ
5 ըստ վեճազունին, պատշաճականն է չափաւորելն ըստ ճոխութեան, իսկ անտեսականն է պաճարելն ըստ յաջողութեան: Եւ ասի տնաւրինականն հոգացողութիւն Կազմեանց:

10 Յաղագս բարոյականին

Բարոյականն է շարադրութեամբ օրինակեալ առ ի վարս տոաքինութեան կամ շարութեան:

Եւ առաջրի սողնոցն ըստ ընութեան,
15 և գաղանացն և անասնոցն՝ ըստ սնընդեան, և թռչնոցն և լուգակացն՝ ըստ սովորութեան:

Եւ ասի բարոյականն խաւսք բարուց զգայուն կենդանեաց: Իսկ բարաւնա-
20 կանն է, որ ըստ ժամանակի շարադրի, զի ի բուսոց կամ ի անկոց առաջրեալ ւարինակի:

Յաղագս քաղաքականին

Քաղաքականացն նախադրի քերականութիւն: Եւ է քերականութեանն երեք տեսակք՝ հմտութիւն, քերթութիւն, քերթողութիւն: Եւ ասի հմտութիւն մասնական իրաց: Եւ մասունք են վեց՝ վերձանութիւն ներկուռ ըստ աստղանու-

² B տնօրինական, D ի համեոտականն ³ D պատշաճական ⁴ BD չիք է ⁵⁻⁶ BD չափաւորել ⁶ A ըստ ճոխութեանն, BD չիք ըստ ⁶⁻⁷ A և անտեսականն || իսկ անտեսականն ⁷ D չիք է ⁸ B տնօրին || տնօրինականն ⁸⁻⁹ BD հոգաց (B հոգոց) ուղղութիւն ⁹ չիք կազմեանց ¹⁰ B բարուականին ¹¹ A բարոյական, B բարուականն ¹⁴ B սողնոց ¹⁵ B գաղանաց, անասնոց ¹⁵⁻¹⁶ AD ըստ սնընդեանն ¹⁶ B թռչնոց, B լուգակացն, D լուգականաց, ¹⁷ A սովորութեանն ¹⁸ A բարոականն, B բարուականն ¹⁹ A զգայուն, B սգայուն, A կենդանեացն, B կենդեաց, AB բարաւնական ²³ B քաղաքականի, D քաղաքականին ²⁴ A նախ առաջրի || նախադրի (Հայկզ. բազիլիք՝ նախադրի) ²⁴⁻²⁵ B քերականութեք (պատվով) ²⁵ BD քերականութեան ²⁶ BD տեսակ, B հմտութեան, քերթութեան, քերթողութեան A քերթութիւն՝ քերթողութիւն ²⁷ B հմտութիւն ²⁸ B վեց՝ ա. (առաջին) ²⁹ D ըստ ներկուռ, D աստղանութիւն || աստղանութեան:

թեան, զբուցատրութիւն ներգոյս ըստ քերթողական յեղանակս, լեզուաց և հնազէտ պատմութեանց առձեռն բացատրութիւն, ստուգարանութեան զիւտ,
5 համեմատութեանց տեղեկութիւն, դատումն քերթածացն:

Եւ քերթութիւն ասի առասպելավարժութիւն՝ ըստ ընտրութեան տառից, ըստ վանգից և ըստ փաղառութեանց, ըստ
10 բառից և ըստ շարադրութեանց, ըստ պարզութեան ոտիցն վարման:

Եւ քերթողութիւն է ըստ մասանց բանի:

Եւ են մասունք բանի ութ՝ անուն, բայ, ընդունելութիւն, յաւղ, դերանուն, նախադրութիւն, մակերայ, շաղկապ: Իսկ անուն և բայ կատարեալք են հոլովմամբ և շարադրութեամբ և ըստ յառաջադասութեան: Իսկ այլքն են, որ ընդունելութիւն են, և որ յաւղ են ըստ բայի,
20 և են, որ նախդիր են, և որ փոխանակ են ըստ անուանն, և են, որ մակազգ և որ կապ են: Եւ նաւավարի բանն հանդերձ իրաւք ի ձեռն ձայնի ի վերայ աւղոյ:

Իսկ քաղաքավարականն շարադրի ըստ նախերդրութեան, ըստ կազմութեան և ըստ յորդորման:

Եւ բաժանին զլուսք մասանցն ի բաղ-

¹ B Բ. (երկրորդ)՝ զբուցատրութեան, BD ըստ ներգոյս ² B Գ. (երրորդ) լեզուաց ³⁻⁴ B բացատրութեանց ⁴ B Գ. (չորրորդ) ստուգարանութեան, D ստուգարանութեանցն ⁵ A համեմատութեան B Ե. (հինգերորդ) համեմատութեանց, D համեմատութեանցն ⁵⁻⁶ B Զ. (վեցերորդ) դատումն D և դատումն ⁶ A քերթածացն ⁷ B քերթութեան ⁷⁻⁸ B առասպելավարժութեան ⁸ BD չիք ըստ ընտրութեան ¹⁰ AD շարադրութեան || ըստ շարադրութեանց ¹¹ B տառից || ոտիցն վարման, D ոտից նման ¹² B քերթողութեան ¹³ B չիք և են մասունք բանի, D չիք ութ, A և բայ ¹⁴ B ընդունելութեան, նախադրութեան ¹⁵ A մակերայ ¹⁷⁻¹⁸ B առաջադրութեան ¹⁸⁻¹⁹ B ներընդունելութեան || որ ընդունելութիւն են, D ընդունելութեանն է ¹⁹ BD են որ յօղ են, B ըստ ամենայն բախ ²⁰ A նախադրեն, BD նախդրեն, ուղղում ենք՝ նախդիր են, BD և են որ փոխանակ են, B փոխակ ²¹ B ամենայն անուան, D անուան, A մակազգ են, B մակազգ են, D մակազգ են ²² B և են որ, A բան ²³ B իւրովքն, D իւրով ²⁴ A ուղայ, D օղոյն ²⁵ A քաղաքավարական ²⁸ A բաժանեն, B բաժանի զլուսն, A բախտահական, B ի բան || ի բաղխտահականն:

խոնականն, ի յատենականն, ի կացրդականն: Զի բաղխոնականն պատմութիւն է ըստ ժամանակի և ատենականն է տեղի ըստ տեսարանի, իսկ կացրդականն 5 է գովել կամ պարսավել: *

¹ A յատենական, D յաղենական, A ի կացրդական, B ի կազրդական ² A բախոնական, B բաղխոնական, B պատմութեան ³ D ատենական ³⁻⁴ B տեղի ըստ ատենայն տեսարանի, D տեղի ըստ տեսարանի ⁴ A կացրդական, D կացրդականն, B կազրդաբ || կացրդականն ⁵ B գովել և պատմել:

* A Անագրում այս գլխին հաշտում է հարստամակամ մի հասված «Յաղագս միմաստութեան» վերնագրով. «Միմաստութիւն է կերպարանունն պիտակարար առ ի խարէութիւն. և լինի ըստ այսոցիկ՝ ի խամութենէ և ի տկարութենէ միտք և զխտութիւնք այլոցն բննեալ շափին, և ի խռովութենէ և ի զուարթութենէ՝ կարծիք այլոցն երկրասցեալ լինին: Եւ ըստ գովին և ըստ զկերպարանունն խախտուն և շրջունն իմաստիցն լինի. և է ըստ բաղարական վարուց» (A, էջ 241 ա):

BD Անագրում «Յաղագս միմաստութեան» գլխի փոխարեն բերված է «Թովանդակութեան արհեստի, յայլ գրոց» (B) կամ «Յաղագս բովանդակութեան» (D) վերնագրով հետևյալ գլուխը՝ «Զբովանդակութիւն՝ յորժամ լսեցես զհամար առջի տես զիտրդ խառնեալ են՝ երկինքն՝ և երկիր զուղակցութեամբ յերկնից առեալ՝ հրաման զօրս բնոյ հող խառնեալ: Արդ՝ հրամասցիս՝ զօրութեամբ, որ է ի մէջ՝ երկնի և երկրի զօրութիւն՝ ջրոյ և յայտնութիւն՝ Հողոց է, տես զիտրդ ժողովեաց մածոյց զիւրովին և արդի իւր կանգնեաց՝ Արդ՝ երեք լինչս պարտ է ասել ջուր: Եւ որ ինչ են՝ ասացուք՝ շտեմարան, զօրութիւն, բուրուն: Արդ՝ յայտնապէս ասացուք շտեմարան է ի ջուրս՝ յորմէ օդը՝ հրանեն ի զուրս՝ Հաստափն և բարսափն, սարսափն և նազատն: Եւ ելք՝ սոցա ի ծովէ են, և զնացք բնոյ երկինս՝ զշտեմարանս նոցա և զնացս նոցա անցեալ՝ յայտ արարից: Զուր է՝ լայնանիստ շտեմարանափակ օդը անհանգիստը՝ ելք նոցա արտաբին ծովէ է և զնացք՝ նոցա յարտաբին ջուրսն: Քանզի ծով, որ ծածուկ ոչ ունի՝ արտաբին է, իսկ յորոյ վերայ երկինք է՝ ներքին է՝ և բնոյ մէջ ջրոց՝ և երկրի օդը են և բազում անգամ փասք՝ և շարժունք՝ առնեն և բազում օդուտ՝ յաղբերս և յերակս ջրոց: Եւ երկինքն՝ հաստեալ են՝ ի վերայ երկրի: Այսոցիկ բովանդակութիւն, զոր ասեմ բեղ բովանդակութիւնք՝ ամենեցուն, և տէր բանն աստուծոյ է:»

¹ D բովանդակութիւն, ² B յիք են, ³ B երկինք, ⁴ B աստեալ || առեալ, ⁵ B հմա-զիս || հմասացիս, ⁶ D որ ի մէջ, ⁷ B զօրութեամբ, ⁸ B յայտնութեան, ⁹ D կարգեաց || կանգնեաց, ¹⁰ B իցեն || ինչ են, ¹¹ D ի ջուրս, ¹² D օդ, ¹³ B ելք || եւ ելք, ¹⁴ D զնացք սոցա յերկինս, ¹⁵ B անցել, ¹⁶ B ջրաին ուղղված է՝ ջուր է, ¹⁷ D անհանգիստ, ¹⁸ D զնաց, ¹⁹ B արտաբին է || ներքին է, ²⁰ B ջուրց, ²¹ B փասս, ²² B շարժունս, ²³ B անգամ || օդուտ ²⁴ D երակս ջուրց, ²⁵ B երկինք || և երկինք, ²⁶ B հաստ (պատվով) || հաստեալ, ²⁷ B երկր, ²⁸ D բովանդակութիւն նոցա || բովանդակութիւնք:

Այս երկու գլուխներն էլ հետամուտ են և, անուրից, կապ չունեն Չենոսի աշխատարան հետ:

[ՅԱՂԱԳՍ ԲՆԱԿԱՆԻՆ]

Յաղագս սահմանաց և բաժանմանց

Արդ, քանզի պարտ է նախ բաժանման զու ապա սահմանին: Զի է բաժանունն 5 եռակի՝ ստորական և վերական: Եւ ի տեսակս չորս բաժանի՝ տեսական և մասնական, ի նման և յաննման և զիմադրական... կրկին միաւորութիւն, որ է առանձնական: Իսկ սահմանական բաժանի ի տեսակս չորս արամարանութեամբ, այսպէս, թէ՛ զինչ է, և ուստի՞ է, և որպիսի՞ են, և վասն է՞ ր է:

Իսկ հատածք աւրինակի զանազանութեամբ մասանցն, ըստ սոցա բա[ժանի] 15 այսպէս: Առաջին, զինչ է սահման բաժանեալ յանկին ի սեռէ և ի բաղկացուցիչ զանազանութեանց, ի՞նչ զանազանի ստորադրականն, որ ի պատահիցն պարագաի. երկրորդ, ուստի՞ յայտ է սահման՝ յազարակայնոցն ցուցմանէ, յորմէ՞ առնու՞ յենթակաէ և կատարմանէ, որ է կատարեալ սահման և որ անկատար, կատարեալ է, որ զբնականն ընդունի, ըստ հոլովմանցն անուանցն և բախց, նաւա- 25 վարիլ առ ի լուծութիւն ինչ իրաց զու: Եւ անկատարն է, որ ի պարագաիցն պարագաի, որ նշանակ է անուան կամ բախ:

Քանզի են սահմանք իմաստասիրութեան՝ զիտութիւն էակացս, զիտութիւն աստուածայնոց և մարդկայնոց, խոկունն մահու, նմանութիւն Աստուծոյ, արհ[եստ] արհեստից և մակացութիւն մակացութեանց, իմաստասիրութիւն՝ սիրելութիւն իմաստութեան, որք են վեց: Եւ զարձեալ, ըստ քառակին բաժանի՝ հուպ ենթակա՝ անուանդ և հուպ կատարումն՝ լուծութիւն, հեռի ենթակա՝ միտք և հեռի կատարումն՝ ճշմարտութիւն: Եւ 40 ըստ առաւելութեան՝ բան և կեանք, և ըստ ստուգարանութեանն՝ մարդ և ժո-

¹ Այս գլուխն իր ենթագլուխներով պահպանվել է միայն ընդարձակ խմբագրութեան (A Անագիր) մեջ: ² ենթագլխի ամբողջական վերնագիրն է «Յաղագս սահմանաց և բաժանմանց, զոր ի վերս բնութեան առադրեցին»: ³ երեք տասի շափ տեղ եղծված է: ⁴ բնագրում՝ Ա. || առաջին, ⁵ բնագրում՝ Բ. || երկրորդ, ⁶ Զ. || վեց:

զովումն, զոր պիթագորեանքն պատուեն.
քանզի էակն ի շորից բաղկանա, չորս
շարժմամբ:

Վասն է՞ր սահմանք իմաստասիրու-
5 թեան վեց: Առաջին՝ է վասն էակացն,
քանզի է, որ ասի և ոչ է, և է, որ ոչ ասի
և է. և երկրորդ՝ վասն թ[ո]ւականու-
թեանն, քանզի վեց կատարեալ է երկ-
մաս[ամ]բ և երբեկով և կիսով երկոսա-
10 սանկիին: Եւ քառակն է դար, յորմէ
դուխք կոճատագարուցն բաղկանան,
ըստ արհեստիս:

Եւ են տասնեակք՝ Գ. Ժ. Ծ. Ռ. Ա. Գ.
Գ. Բ. Ա.: Եւ ասի մասնական ի տեսակս
15 իմացականին: Իսկ եռակն է կոճատ և
նշանակ դարկոճատացն դոլ, և ըստ ար-
հեստիս կատարեալ է ի տեսակացն և ի
ձառելոցն:

Եւ դարձեալ սահմանի թիւ եռակի՝ ըստ
20 արհեստիս, դար է լսելն զԱստուծոյ և
կոճատ է խաւսելն ընդ Աստուծոյ, իսկ
յերկոցունց է քննելն զԱստուած: Ո՞ր է
առաջին և ո՞ր վերջին: Առաջին է զի-
տութիւն էակաց, որք շուրջ են զգասու-
25 թեամբք, և զիտութիւն աստուածայնոց
և մարդկայնոցն դրութեանց, քանզի ոչ
ամենայն Աստուած պաշտուն և ամե-
նայն մարդ պաշտունեա:

Երկրորդ է խզումն մարդկան ախտի
30 կենաց և ըմբռնիլ ի պարզն և յանախ-
տականն, և նմանութիւն Աստուծոյ կա-
րիւն և զիանականուն և բարեաւն.
զնման ըստ մարդկայն ընութեանս է,
և ոչ ճշմարիտ Աստուած զոլ, քանզի
35 Աստուծոյ կարելն և զիտելն և բարեբա-
րելն յանբաւս է, իսկ մարդկայնս՝ ընդ
բաւականաւ, զի միայն կամելն և յաւ-
ժարելն և ընտրելն առ ի նմանութիւն
Աստուծոյ բաղկանալ է:

Երրորդ է արհեստ արհեստից և մակա-
ցութիւն մակացութեանց: Արդ, արհես-
տիցն է զործ[ն]ականն, իսկ արհեստ՝

բանականն, և մակացութեանցն է տե-
սականն, իսկ մակացութիւն՝ իմացա-
կանն, և այսպէս՝ իրրու թագաւոր թա-
գաւորաց և Աստուած աստուծոց: Եւ
5 իմաստ[ասիր]ութիւն՝ սիրելի զիմաստու-
թիւն, ստուգարանութեամբ: Քանզի ամե-
նայն իմաստասիրութիւն եռակի բաժա-
նի՝ ի լսել իրրե զԱստուծոյ, և խաւսել
իրր ընդ Աստուծոյ, և քննել իրրե
10 զԱստուած:

Իսկ զիւտ սահմանացն է ըստ բանա-
կան արհեստիցն և պատճառ է ննարա-
կան միաք աշխարհիւ, որ է Աստուած:

Յաղագս ապացուցի և տրամարա-
նութեան

Ապացուցականն ի շարարանութենէ
բաղկանա, իսկ շարարանութիւն ի նա-
խադասութենէ և ի ստորադասութենէ,
իսկ նախադասութիւն և ստորադասու-
20 թիւն՝ յինթակաէ և ի ստորոգեցելոյ,
և ենթակայն՝ ի ներքոկացեաց զիմաց,
իսկ ստորոգեալս է զայլմեցն, որ ի վե-
րոյն անցեալ լինի շարասութիւն:

Իսկ տրամարանականն տարբերի նար-
25 ցմամբ և պատասխանեալ՝ նակադար-
ձարար: Եւ զանազանի նարցականն
ձայնիւ և կարճարատութեամբ, և ասի
քննական, տեղական, ուսումնական: Իսկ
պատասխանականն զանազանի ներա-
30 ծութեամբ և շարարատութեամբ, և ասի՝
ցուցական և նատուցական և նաւանա-
կան, և դարձեալ՝ [ըստ] ստորատութեան
և ըստ բացասութեան, և ասի նաստրա-
նական՝ նակադրութեամբ ձառեցելովք:

Յաղագս իմաստակութեան և
վերլուծութեան

Իմաստակութիւն է ըստ հոմանուն և
ըստ փաղանուն, ըստ այլ և ըստ այլ
թ[ո]ւոյ, ըստ այլում և ըստ այլում ժա-
40 մանակի և զաւրութեան, ըստ այլապէս
և ըստ այլապէս շարժման և տեղոյ:

Իսկ վերլուծական է քակտումն և սրո-
շումն հիւթից և մասանց և ձայնից:

Այսք են բանական արհեստին տեսակք,
45 որք ի բնութեան կարգեցան:

2 բնագրում՝ Գ. || չորս 2. || վեց 2. || վեց
9-10 ԲԺ. անեկին || երկոստասանեկին 13 Այս
թվաշարքը թվում է աղավաղված, թերևս եղած լինի
Ա. Ժ. Ծ. Ռ. Գ. Գ. Բ. Ա. և կամ Ա. Բ. Գ. Գ. Ե.
2. է. Ը. Թ. 22 յերկուցունց 30-31 յանախտկանն:

21 բնագրում՝ և ի ներքոկացեաց 45 բնագրում՝
կարգեցաւ:

[ՅԱՂԱԳՍ ՏԵՍԱԿԱՆԻՆ]

Յաղագս խնդրականի և դիտաւորականի

Խնդրականին չորք ևն տեսակք: Զի է
որ ձայն մի և իրն զանազանեալ, և է որ
5 իրն մի և ձայնն, և է, զարձեալ, որ հասարակ՝ ի ձայնն և իրն, և է որ յարակցեալ վանդիւ մի մի կամ փաղապարտութեամբ: Եւ ասի սեռ և տեսակ, զի սեռ է ըստ ենթիւ զանազանութեան իրբին և
10 ձայնին, և տեսակ է ըստ հասարակ ձայնին և իրին. իսկ թիւ՝ ըստ յարակցութեան վանդին կամ փաղապարտութեան:

Իսկ դիտաւորականն բաղկանա յիրէ և յիմացուածէ և ի ձայնէ և ի դրեցելոյ:
15 Քանզի իրն է անիրին նշանակ, և իմացուածն իրին, իսկ ձայնն իմացուածին, և դրեցեալքն ձայնից ևն նշանակք: Եւ ասի պարզ և շարադրեալ, զի է, որ իմացուածն և ձայնն, և է, որ ձայնն շարադրեալ և իմացուածն:
20

Յաղագս անմեկնելի սրոշման [և] ստորոգութեան կակացս

Անմեկնելի սրոշման երկու ևն տեսակք՝
25 գոյացութիւն և պատահումն. քանզի ուր գոյացութիւն՝ և պատահումն, և ուր պատահումն՝ և գոյացութիւն:

Այլ ըստ նախկնի և ըստ բարձմանն սրոշի գոյացութիւն ի պատահմանէ. և զարձեալ, է որ ըստ քառակին զանա-
30 զանի, զի է, որ զենթակայէ ասի և է, որ յենթակայում է. և է, որ ոչ յենթակա-

1 Պլուտին ամբողջութեամբ պահպանվել է միայն ընդարձակ խմբագրութեան մեջ: B և D ձեռագրերն ունեն միայն երկրորդ ենթացվույթ՝ «Յաղագս անմեկնելի սրոշման և ստորոգութեան կակացս»: 2 բնագրում ենթացվույթ վերնագրում է՝ «Յաղագս ի ձեռն խնդրականի, զոր ի տեսականէն առադրեցին», 4 Գ. || չորք 21 D անմեկնելի է 22 B չիք ստորոգութեան էակացս, D ի ստորոգութիւնն || ստորոգութեան էակացս 23 D անմեկնելի 24 A աստ և ամենուրեք՝ գոյացութիւն, B պատահումնք 25 B գոյացութիւն է, և որ պատահումն է 25—26 D և ուր պատահումն է և գոյացութիւն || քանզի—գոյացութիւն 27 B ըստ նախ տեսակն է || ըստ նախկնի, B ըստ բարձմանն, D ըստ բարձմանն || ըստ բարձմանն 28 B որոշ է 29 D չիք որ, D ըստ քանակին || ըստ քառակին: 30 BD ասէ 30—31 B չիք և է որ յենթակայում է:

յում է և ոչ զենթակայէ ասի, ըստ առաջին գոյացութեանն:

Իսկ ստորոգութիւն էակացս առաջինն ի չորս բաժանի՝ ի սեռ և ի տեսակ, ի
5 տարբերութիւն և ի յատուկ:

Եւ սեռ եռակի ասի՝ ըստ սերման գոյացութեան և ըստ յուղման ազգի, յորմէ ցուցանի աճումն, և ըստ ինքեան բաժանի ի տեսակս հինգ՝ եռակարար,
10 որք ասին տեսակագոյնք և սեռակունագոյնք, որք է գոյացութիւն, մարմին և անմարմին, կենդանի և անկենդանի, զգայուն և անզգայուն, բանական և անբան, տեսակ և աննաա:

15 Եւ տեսակն բաժանի քառակարար. զի է, որ ի ներքոյ սեռի դասի, և է, որ սահմանաւ ունի զսեռն և սեռն զնմանէ իրրե զենթակայէ ասի: Եւ զարձեալ, սահմանի տեսակն և սեռն ի զինչէումն և
20 ըստ գոյի յուղմանն, և է, որ ի վերնագոյնան տեսականայ և ի ներքինան սեռանայ:

Իսկ տարբերութիւն եռակի բաժանի՝ ի գոյացութիւն և ի պատահումն, անջատական և անանջատական. է, որ անեղ-
25 ծանելի և է, որ զժուարաշարժելի. և հասարակարար ասին վասն ընդդիմակացն:
Իսկ յատուկն քառակարար ասի, զի է

1—2 D որով յենթակայում է և ոչ զենթակայէ ասի || որ յենթակայում ասի, B ենթակայում, B ասէ, D յառաջին գոյացութեան 3 B առաջին 4 22, Գ. || չորս, D ի [չորս] || և ի 6 B ըստ ամենայն սերման 6—7 A գոյութեանն || գոյացութեան 7 D ըստ ուղման 8 A որ ի միոյ, D որ միոյ || յորմէ, A ըստ ինքեանց 10 D որ || որք, A տեսագոյնք || տեսակագոյնք 20—21 A եռականագոյնք, D չիք և սեռականագոյն 11 B գոյացութիւնք 12 D անկենդան 13 A անզգայուն, B սզայուն և անսզայուն 14 A աննաա, B է աննաա || և աննաա 16 AB ներքոյ || ի ներքոյ, B դասէ 17 A սահմանիւնի, B սահման անուանի || սահմանաւ ունի, D ի սահմանաւ, B զսեռն || սեռն, 18—19 A սահմանէ 19 D սեռ 20—21 B ի վերնագոյնումն, D ի վերնագոյնն || ի վերնագոյնան 23 B տարբերութեան 24 A գոյութիւն || գոյացութիւն, D ի || և ի 24—25 D անջատականն, AD անանջատականն 25—26 B անեղծանելի է 26—27 D հասարակարարին || հասարակարար ասին 27 B դիմակացն || ընդդիմակացն:

որ միայնում, և է որ ամենին և դարձեալ, է որ միայնում և ամենին, և է որ հակադարձին, ըստ կատարելութեան յատկի:

5 Իսկ երկրորդ ստորագութեանցն ի տասն բաժանի՝ ի սեռս, որ է գոյացութիւն, որակ, քանակ, առինչ, ուր, երբ, կալ, ունել, առնել, կրել:

Եւ են մասնականք, որ ըստ շարամա-
10 նութեան կատարին, զի յինի ստորա- սութիւն կամ բացասութիւն և արդար կամ սուտ, և ասին հասարակարար և յատկապէս:

Արդ, երրորդն՝ իսկագոյն և տիրագոյն,
15 նախկին և կատարեալ ըստ ամենայնի, իսկ այլքն ամենայն պատահք ասին: Եւ բաժանի յերկուս՝ առաջինն է անհատ և առաջին թուեալ, և երկրորդն չորս է՝ տեսակն և սեռն, ըստ գոյզ յարմարեան,

և յատուկ է ըստ միայնումն: Եւ քանակին է, որ տարորոշ է, և է, որ շարունակ, և այնք: որ զիր ունին. և տարորոշ է բան և թիւ. շարունակ է զիծ, մակերե-
20 սութիւն, մակարդակ, տեղի, իսկ ժամա- նակ՝ բան և թիւ յաւէտ դաս ինչ ունել,
25 և յատուկ է ըստ ամենայնին:

Եւ առընչին չորք են տեսակք՝ ունա-

կութիւն, զգայութիւն, մակացութիւն, զրութիւն:

Իսկ նիստ և ընդկողմանումն և ընդ-
կայութիւն՝ յարանունարար ի գրոցն
5 ասին և ի յատկէ ըստ հակադարձին:

Եւ սրակն քառակի ասի՝ ըստ ունակու-
թեան և ըստ տրամադրութեան, ըստ
զաւրութեան և ըստ ախտի, ըստ դառ-
նութեան և ըստ քաղցրութեան, ըստ
10 ձևոյ և ըստ կերպի: Եւ յատուկ է ըստ միայնումն և ըստ ամենայնին:

Իսկ ուրն և երբն՝ ըստ քանակին
ասին, իսկ կալն և ունելն՝ ըստ առին-
չունակին, և առնելն և կրելն՝ ըստ որա-
15 կին:

Յաղագս ընդդիմակայիցն

Ընդդիմակայքն քառակարար ասին: Զի է որ առինչունակապէս, և է որ ներհա-
կարար, և է որ ունակաւրէն և պակա-
20 սարար, և է որ ստորասութեամբ և բա- ցասութեամբ. և մին առանց նախկինի ընդդէմ միմեանց: Իսկ պատճառ մակա-
զրութեան նախերգութեամբ դասի: Զի է ըստ ժամանակի, որ հնադոյն և վա-
25 դադոյն ասի քան զնորն, և միտք նախ- կին քան զիմացմունս, և տեսութիւնք քան զտեսուածս, և տաղք քան զփաղա-
սութիւնս, և մին քան զերկուսն, և ասի առանց հակազրութեան: Իսկ մասնական
30 վերաբերութիւն՝ առանց հակազրութեան և առանց հոլովման ժամանակի, այլ ըստ միում մասին ժամանակի լինելու-
թիւնքն վերաբերին, ըստ հոլովման ան-
ւան տեսակի ածանցիցն, ըստ յեղանակ
40 վարդապետութեան:

Ըստ շարժման բաժանի ի տեսակս վեց,

1 A զգասութիւն, B մակացութեան 2 B գրութեան
3 BD ընդկողմանումն 4 BD յարանուն և բարի ՝ յարանունարար, AD ի գրոցն ՝ ի գրոցն 5-7 B չիք ըստ հակադարձին — ունակութեան և 7 B ըստ տրամասութեան ՝ տրամադրութեան 8 B ըստ գո-
րութեան ըստ զօրութեան 10 A ձևս, D կրպի 11 A միայնումն ՝ ըստ միայնումն, B ըստ միայնում, D ըստ միայնում 11-12 B ըստ ամենայնում, D ըստ ամենայնումն ՝ ըստ ամենայնին 12 B երբն ՝ և երբն 12-13 D ըստ քանակի 13 A ունել 14 B առինչունակին ասին 16 բնագում Յաղագս ընդդիմակայիցն 30 բե-
րաբերութիւն ՝ վերաբերութիւն:

1 BD ամենայնի ՝ ամենին 1-2 B չիք և զար-
ձեալ—ամենին 2 D ամենայնին ՝ ամենին 4 BD
յատկին 5 B իսկ է 6 B սեռ, D ի սեռ ՝ ի սեռս,
A գոացութիւն, B գոյութիւն 8 B ուն ՝ ունել 11
D բացութիւն ՝ բացասութիւն 11-12 B արդ
պատկանաւոր ՝ արդար կամ սուտ և 14 BD Գ.
[երեք] են ՝ երրորդն, D տիրագոյն 16 A ամէն
՝ ամենայն, B պատահմունք 18 B անաջիմն ՝
առաջինն, քերես ուղղելի՝ անաճ իմն, B թուել 18-19
A երկրորդ Գ. է տեսակս, B երկրորդ, չորրորդ է
տեսակ, D երկրորդն է տեսակն 19 AB յարմարեանն
20-21 AB քառակին, D քառակի ՝ քանակին
(պղղում ենք ըստ Արիստոտելի «ստորագութեանց»
նայե՛նք բնագրի) 22 D տարոշ է 23 BD շարունակէ ՝
շարունակ, B այն, D զիծն 23-24 BD մակերեկոյթ
՝ մակերեսութիւն 24 B և մակարդակ, «տեղի» բա-
ռից նեսս 22 ունեն՝ «և ժամանակ և է որ զիծն (B
զիծ) ունին, զիծ, մակարդակ, տեղի (A տեղ), մա-
կերեսութիւն», նախորդ տողերի ազատագրած կրկ-
նութիւնն է 25 AD թիւն 26 D ամենայնի 27 A
առաջինն, B առին, D յառաջին ուղղում ենք՝ առըն-
չին, B չորեք D Գ. [չորք] ՝ չորք են, B տեսակ
ունակութեան:

որ է՝ լինելութիւն, ապականութիւն, 5
 աճելութիւն, նուազութիւն, աշխարհ-
 քութիւն, ըստ տեղո փոփոխութիւն: Եւ ասի
 ըստ դիմակաութեան և ըստ մակադրու-
 5 թեան և ըստ մասնական վերաբերու-
 թեան: Արդ, են զանազան իշք սոքա առա-
 ջին և երկրորդ ստորագութեանցն՝ սեռի
 և տեսակի, տարբերութեան և յատկի,
 գոյացութեան և քանակի, առինչունակի
 10 և սրակութեան:

ՅԱՂԱԳՍ ԻՄԱՅԱԿԱՆԻՆ

[Յօդագո չարի և բարւոյ]

... Եւ զարձեալ զանազանի նախդա-
 սութեամբ ըստ սկզբանն բարին և ըստ
 15 կատարածին չարն: Իսկ որ ընդ մէջ ի
 բաղկանաց [°] ըստ չորս իմն տեսակ
 տարբերի՝ ըստ ներածութեանց և ըստ
 ձայնից և ըստ ներդարծութեանց, որ ասի
 մեղք կամ արդարութիւն:

20 Չորրորդ, վասն զի է, որ բնութեամբ է
 բարի և չար և է, որ պիտակարար: Բնու-
 թեամբ է, որ գրնակ[ան]ութիւնն անեղ-
 ծանելի և զժուարափոփ[ոփ], զի թէև
 զփոփոխումն առնու, անդրէն ի նոյն՝ ի
 25 բնական սահմանն հաստատի: Իսկ պի-
 տակարար է, որ ոչ բաղկանա բնակա-
 նութիւն սահմանի, և զարձեալ զիւրա-
 շարժ ի պատահմունս ենթակաին:

Արդ՝ բնաւորեցաւ բարին բնութեամբ,
 30 իսկ չարն առանց բնութեան և սահմանի:
 Զի բարին, թէ ի չարն յեղաւ, ոչ միայն
 չար կա[յ], այլ ի նոյն զարձեալ փոփո-
 խի բնութեամբ: Իսկ չարին զփոփոխումն
 առնուլ բարի՝ միանգամայն բաղկացաւ
 35 բնութեամբ:

Հինգերորդ, զի ըստ տեսակին բաժան-
 ման՝ բարին ի գոացութենէ և չարն ի

պատահմանէ ստորագեցաւ: Եւ զարձեալ
 ի չորս արամատեալ լինի. զի է, որ բա-
 րի, և է, որ չար, և է, որ չար և բարի,
 և է, որ ոչ չար և ոչ բարի:

5 Արդ, զի են ի սոցանէ, որ կրին ի ներ-
 քուստ և վարին արտաքուստ: Քանզի
 բարոյն և չարին իմանալի է ի շարժ-
 մանէ և ի նիւթո առնուլ զբաղկացու-
 թիւն:

10 Եւ որոշեալ զանազանի նախկնութեամբ
 շարժումն ի նիւթոյ, որ բարոյն է գո-
 յացուցիչ, իսկ նիւթ յետո քան զշար-
 ժումն՝ չարին է բաղկացուցիչ:

Իսկ գոյացութիւն ըստ չորից իմն է
 15 խառնից՝ ի հրամանէ և ի վարմանէ և
 ի ստուերէ և յերեմանէ: Այսոքիկ սահ-
 մանեալ երկակի որոշմամբ. հրաման է
 պատճառ վարման՝ յորմէ բարի ասի,
 իսկ ստուերն պատճառ երեման՝ յորմէ
 20 չար ասի: Եւ զարձեալ հրամանն հա-
 տուկ և անխառն ի միջի նոցայ և յան-
 սահման մնալով, իսկ վարմանն տեղիա-
 նալ ի ստուերէն, և երեմանն ի ստուե-
 րէն զորոշումն առնուլ, ի նոյն սահման
 25 էակին զբաղկացութիւնն առնուլ՝ սեռի ք
 և տեսակաւք և ելիւք և ծնընդիւք և
 ձեաւք և գունովք:

Արդ, յայտնեցաւ չարն եղձանելի և
 որոշիչ բարոյն, իսկ բարին համայն
 30 անապական և ընդունակ յեղման չարին:

Յաղագս կատարեալ գիտութեան բանի

Կատարեալ բան է ի մասանց և յան-
 հատից և ի տեսակաց և ի սեռից և ի
 թուոց: Քանզի իւրաքանչիւր ոք սոցա
 35 զկատարելութիւն առնուն, իսկ համան-
 գամայն սոքա կատարելագոյն ասին:
 Իսկ որ ի միմեանց բաղկանան, անկա-
 տարք զոն և ոչ կատարեալ բան:

Առաջին, իսկ ըստ աշխոյն խնդրոց, ի
 40 ժամանակի ըստ շրջապութեան մա-
 սանցն՝ Ա. Բ. Գ. Ե. Գ. ԺԲ. ԻԳ. Ե. է.
 ԺԱ. ԴԱ. ՅԿԵ. Ծ[Բ]. ԺԲ. Գ. ԺԵ. ԺԹ.

¹⁰ «Ռբակութեան» բառից հետո ձեռագիրն ունի
 ետևյալը՝ «Այսք են տեսական արհեստին տեսակք,
 որ յեականութեանն կարգեցաւ: Կատարեցաւ Բ. որդ
 մասն արհեստիւս, որ ասի աստուածաբանութիւնն»: Կարծաւ
 եմ հավելված է բարգմանչի կողմից:
²⁰ Սույն գլխից համառոտ խմբագրւոյթան մէջ պահ-
 պանվել են միայն վերջին՝ «Յաղագս ունայնի» և
 «Յաղագս անբաւի» ենթադրուիւները, վերճագրել են՝
 ինքնեւ: ¹² վերճագրի փոխարեն ձեռագիրն ունի՝ «այլ
 բան» ¹⁶ «չորս»-ի փոխարեն քերես պետք է ինք «երես»
²⁰ բնագրում՝ Գ. կարգում եմ «Չորրորդ»:

²⁰ Բնագրում՝ Ա. || առաջին. ²⁰⁻⁴⁰ զի ժամա-
 նակի || ի ժամանակի ⁴¹ Ծ [Բ]-ի միավոր քվա-
 ճեանը հազիվ է նկատուում:

ԻԼ. Ժ.* առնուն զկատարումն իւրաքանչիւր սահմանքս: Իսկ համանդամայն սոքա, ի վերագոյն հատածն կատարելագոյնք աս[ին և] զանդրէն զասութիւնն առնուն, որ ՇԼԲ. Գ...ակ, որ ի միմեանցն գոյանան, ըստ հոլովման բանիցն և անւան հատիցն անկատարք ստորոգին:

Երկրորդ, գանազանի և ըստ սկզբան և կատարածի կատարելական բանն: Քանզի ըստ կատարածին կատարելք ասին ամենայն լինելոցքս և եղեալքս: Եւ ոչ ըստ հոլովմանցն կատարիլք, այլ յիւրաքանչիւր սահմանս, որ ինչ եղելոցն էր՝ կատարեցաւ, և որ ինչ լինել հարկի՝ զկատարումն առնու: Այլ է ընդ մէջ և ամանակ ըստ ներկաումն: Արդ, ըստ վերատեսութեան երկակի սոքա զկատարելագոյն բաղկացուցանեն բան: Իսկ ըստ սկզբանն ոչ է կատարել, զի որ ներածեն, կամ ասեն, կամ ներգործեն ի մէջս բաղկանաց և կամ ոչ է իսկ մարտուցեալ:

Երրորդ, արդ, ըստ բնութեան սահմանական ի յենթակաէ և ի կատարմանէ, ըստ հուպ և ըստ գանազանութեան քառակին իւրաքանչիւրովքն կատարելք ասին, իսկ ընթանուր հատածքն՝ իննակի սահմանացն զերակատարելով: Եւ ըստ արարչականին է, որ միայն գտեալն զսյացուցանէ անկատար զսլով և ոչ կատարելալ բան: Քանզի ըստ էակին է ի նախադ[աս]ութիւն[ան]սն յէականացն

բաժանումն ի ստորոգութիւն, իսկ յիւրաքանչիւրսն կատարելալ և յամենայնէն կատարելագոյնն:

Չորրորդ, իսկ ըստ բաժանման սահմանցն վասն ստոյգ սլատանին և յենթակաումն գոլ, անկատար ելով և ոչ կատարելալ:

Հինգերորդ, իսկ ըստ վեհագոյն և ըստ ներարհեստիս է քառակն, յորմէ ամենայնքն զբաղկացութիւն առեալ սահմանեցան. յիւրաքանչիւրսն սոքա կատարելալք ասին: Իսկ ըստ անբաւին անխառնութիւն զերազանցեալ ասի: Եւ զարձեալ յերկցն ևս, որք ի քակաւումն և յեղծումն զիմեալ միշտ անկատար և ոչ կատարելալ բան:

Արդ, երևեցաւ կատարելութիւն բանի եռակի տեսութեամբ ըստ մասանց, որ յիւրաքանչիւրսն սահմանին. իսկ համանդամայնքն կատարելագոյնք, և որք ի միմեանց իմանին գոացութիւնքն, անկատար գոլ և ոչ կատարելալ բան: Քանզի զերազանցեալն ի կատարմանն բաղկանա և ոչ յանկատարէն, զի անկատարքն կատարելականին են մասունք, որ շարագրինն:

Այսքան է կատարելալ զիտութեան բան:

Յաղագս ժամանակի

Ժամանակ է ոլորումն ըստ ամենայն մասանց, եռակի և առընդդէմ խաղացումն տրամադրութեամբ, շափք բերմանց յիւրաքանչիւրոցն և ըստ յեղման շրջադալիցն, յորս թիւքն բաղկացեալ յանդին. որ է ԵԼ. ԺԲ. ԻԴ. ԷԷ. ԺԲ. 35 ՂԱ. ՅԾԴ. ԺԱ. ԺԲ. Գ. Ե. Ը. ԺԵ. ԺԹ. ԻԸ. Ժ. ԺՂ. ՆԾԶ. ՇԼԲ. ԺԳ. ԶԴ. այսչափ են թիւք շրջադալիցն, որ կարգաւք ցուցեալ լինին՝ մասունք, ժամք, աւուրք, շարաթք, ամիսք, յեղանակք, ամք, 40 շրջանք, դարք, կատարմունք ժամանակաց: Իսկ ըստ նոցա և թիւք սլատշածին, քանզի են, որք ի միմեանց բաղկանան, և են, որք սկսանին, և այլք զկատարումն

* Այս աղանաղոված թվաշարքի ընդհանուր իմաստը պարզ է: Այստեղ նշված են տոմարական այլև այլ միավորներ: Այսպիս, առաջին թվանշանները (որ հավանորեն պետք է սրբադրվեն՝ Ա. Բ. Գ. [Դ] Ե. Զ. [Է] ձևով) շարաթվա օրերն են, ԺԲ.—օրվա «մասերը», ԻԲ. օրվա ժամերը, Ե.—«նոսոս» (տես՝ Ան, Շիրակացի, Տիեզերագ. և տոմար, էջ 70), է.—շարաթվա օրերի քանակը կամ «ծօթներեակ», ԺԱ.—արեղականային և լուսնային տարիների տարբերությունն օրերով, ՅԿԵ.—տարվա օրերի քանակը, ԾԲ.—տարվա շարաթիւնների քանակը, ԺԲ.—ամիսների քանակը, Գ. (զուցէ՞ Գ.)—եղանակները, ԺԵ.—«ընդիբախտ», ԺԹ.—իննևտասաներեակ», ԻԸ.—«քսանութեակ»:

1 Առնուն || առնուն 4 «աս[ին և]» ճնշված է 5 «Գ. ... ալ» ճնշված է, 8 Բ. || երկրորդ, 11 ա || ամենայն 23 Գ. || երրորդ 31 Գ. քն.զի (երրորդ քանզի) || Քանզի:

4 Գ. || Չորրորդ 8 Ե. || Հինգերորդ 9-10 մեկ || ամենայնքն 28 վերնագրված է՝ «Յաղագս ժամանակի, առանձին» 29 «ոլորումն» բառի «ն» շատ աղտ է նկատվում:

առնուն: Եւ դարձեալ որք կատարինն
 աշխոյն մէջ բաղկանան կամ սլորաք:
 Իսկ իննևտասաներեակն քսանութիւք
 կատարեալ համանդամայն տեսակաւքն,
 5 որք են շրջանակք. ԺԳ. և ՁԳ. ամք
 եկամուտ, որ ոչ դասի ի զգալիս կեն-
 ցաղական վարուց աշխարհիս: Այլ ըստ
 կատարման երեքտասանիցն՝ լրումն և
 քակտումն բաղկանա հոսանուտ և դա-
 10 նազան տեսակի բոլորիս, և յանհոսա-
 նուտ և յանդանազան տեսակն շլինել
 հարկի, որ է անժամանակ:

Առաջին. իսկ ըստ աշխոյն բաժանի ժա-
 մանակ ի տեսակս հինգ, որ է սկիզբն
 15 բոլորին և կատարած բնութեանց և
 գ[աւրո]ւթիւնք յեղմանց և շափք մի-
 ջոցացն և... մանցն հառաժք: Արդ, որք
 հեռեին այսմ՝ անժամանակ ասի:

Երկրորդ. իսկ ի բնութեան ըստ արար-
 20 շին շորիւք զանազանի տեսակաւք, որ
 են անանցականք յւերաքանշիւրոցն կն-
 թակաիցն, որք ասին համանդամայնք:
 Եւ ոչ նախկին կամ վերջին ժամանակ
 ինչ բաղկանա: Այլ իւրաքանչիւր սահ-
 25 մանքն զգաութեանցն ժամանակաւ
 յայտնին ըստ գաւրութեանց խառնից
 կամ կրից: Ձի լուծումն զգաութեանցն
 յերկոսին բաղկանա: Ձի և որ ըստ աշ-
 30 սոցիկ ոչ է՝ անժամանակ ասի:

Երրորդ. իսկ ըստ էականին ի բաժան-
 մունս պատահից բնաւորեցաւ գոլ, ըստ
 շարունակութեան անկա դրից և դասա-
 ւորութեան: Ձն շարունակ է ըստ ինքեան,
 ի վերա պատահիցն և գոացութեանցն:
 35 Իսկ վերագոյնքն քան գոտա անժամա-
 նակ ասին:

Չորրորդ. իսկ բաղկացութիւն ժամա-
 նակի ըստ քառակին է՝ ի նիւթից և [ի]
 շարժմանէ ի սահմանս սենայնին վարիլ
 40 կառուցմամք, ի հրամանէ անեղին բնու-
 թեան:

Արդ, երեւցաւ ժամանակ եռակի տեսու-

թեամք ըստ բոլորին, զի է որ ըստ յեր-
 կարման առեալ վասն ծնընդից անհա-
 տիցն բաղմութեանց և դատութեանց
 վարման պատահիցն: Իսկ յառաջ քան
 5 զբոլորն և զինի՝ անժամանակք ասին և
 ոչ այսք բաղկանան:

Յաղագս սկզբան և կատարածի

Քանզի է սկիզբն և կատարած՝ նիւթա-
 կան, տեսական, հիմնական, գործական: Եւ
 10 բաժանի ըստ արարչութեանն և ժամա-
 նակի: Քանզի սկիզբն, ըստ արարչու-
 թեանն և կատարած ըստ ժամանակի:
 Ձի է սկիզբն, որ կատարած է, և է կա-
 տարած, որ սկիզբն, և է սկիզբն, որ [ոչ]
 15 կատարած է, և է՝ որ ոչ կատարած և ոչ
 սկիզբն: Իսկ ըստ աշխոյն է խնդրոց. զի
 ի բնութեան ըստ քառակին զանազանի,
 զի է, որ հուպ սկիզբն և հուպ կատա-
 20 րած, և է, որ հեռի սկիզբն և հեռի կա-
 տարած: Եւ բաժանի սկիզբն ըստ առա-
 լելութեան և կատարած ըստ ստուգա-
 րանութեան:

Առաջին. իսկ յէականութեանն զանա-
 զանի սկիզբն ըստ գոյացութեան և կա-
 25 տարածն ըստ պատահման:

[Երկրորդ]. և դարձեալ ընթանուր և
 մասնական գոլով, զի է, որ սկիզբն է և
 է, որ կատարած յենթակառումն, և է, որ
 սկիզբն և ի նմին կատարած, և է, որ ոչ
 30 սկիզբն և ոչ կատարած:

Երրորդ. զանազանի և ըստ շարժման
 և ըստ նիւթո: Քանզի սկիզբն ըստ շարժ-
 ման նախ էին գոլով, իսկ կատարած ըստ
 նիւթի վերջին գոլ:

Քանզի գոտանս բոլորն ըստ քառակին
 երկդիմի բաժանմամք՝ ի նիւթոյ և ի
 շարժմանէ և յունայնէ, որ է սկիզբն և
 կատարած, և ընդ մէջսն՝ յեղումն ըստ
 շարժման և ըստ նիւթի: Եւ ամանակ
 40 եռակի տեսութեամք՝ յարածղական, զե-
 րակատար, անորիշ, որ է ըստ սենայնի
 հոլովման շափուցն: Իսկ ըստ անբաւին
 էակ անսկիզբն, անկատարած, անյեղի,

7 Զեռագրում վերագրված է՝ «Յաղագս ամբա-
 սութե [աստուածաբանութեան] սկզբան և կատա-
 րածի, առանձին» 23 Ա. || Առաջին 21 Գ. || Եր-
 րորդ:

3-4 Ի՛վ. իւք կատարեալ 8 ԺԳ. իցն || երեքտա-
 սանիցն 20 Ա. || Առաջին 17 «... մանցն» բառի
 սկզբի 4 տառերը ջնջված են 10 Բ. || Երկրորդ 20 Գ-իւք
 || չորիւք 25 «զգաութեանցն» բառից հետո գրված
 և ջնջված է՝ «յերկոսին բաղկանա» 30 Գ. || Երրորդ
 37 Գ. || Չորրորդ:

անամանակ, աններկա, անանցեալ, անսպասանի. և է դարձեալ գոյացուցիչ սկզբան և կատարածի և որ ընդ մէջն են բաղկացութիւնք:

5 Արդ, երեւցաւ սկիզբն և կատարած եռակի իմացութեամբ՝ զի է, որ անսկիզբն է և է, որ անկատարած: Իսկ սկիզբն և կատարած ընդ մէջսն բաղկաց[ան] յոքնակի հատուածիւք:

10 Յաղագս բնութեան

Բնութիւն է սահմանական և արարչական: Սահմանական է բնական և հաստատուն, իսկ արարչականն է անբնական և անհաստատ:

15 Քանզի բնականն ի սեռէ և ի բաղկացուցիչ զանազանութեանց, և անբնականն է շարժումն տեսակացն և յեղումն նմանից և աննմանից: Եւ թիւքն հանդէտ ի պարզաբար անհատոն բաղկանա: Իսկ դարձեալ, է 20 բնական, որ սահմանի ի սեռէ և ի բաղկացուցիչ զանազանութեանց և է, որ սահմանադրի անուամբ, և է, որ առաւելու ըստ նուազութեան բառիցն և պակասի ըստ յտրոյման:

25 Իսկ ըստ էակին զանազանի սահմանականն ըստ գոացութեան և արարչականն ըստ պատահման: Եւ դարձեալ, է, որ սահմանական է, և է, որ արարչական, որ յենթակառուծ, և է, որ սահմանական և 30 ի նմին արարչական, և է դարձեալ, որ ոչ սահմանական և ոչ արարչական:

Իսկ բաղկացութիւն բնութեան է ըստ քառակին: Քանզի անբուն է պարզ և անշարապրելի, և նիւթ և շարժումն՝ 35 խառն և խուռն շարադրութեամբ, իսկ ունայնն՝ ընդ մէջսն, պատճառ որոշման գոյով:

Արդ, է բնութիւն եռակի բաժանմամբ, զի է, որ պարզ է ըստ սահմանականին, 40 և է, որ շարադրելի ըստ արարչականին, դարձեալ, է, որ ընդ մէջսն կցորդին: Զի շարադրելին ի պարզէն բաղկանա, իսկ պարզն ի շարադրականէն զերեւումն առնու:

10 վերնագրված է «Յաղագս բնութե. առանձին»
12 բանական || բնական 25 Ա. [առաջին] Իսկ || Իսկ
23 բնութիւն || բնութեան:

Յաղագս էականութեան

էականութեան երկու [են] տեսակք՝ զգալի և իմանալի: Զի ի զգալոյն անզգալին և յիմանալոյն անիմանալին:

5 Քանզի գոացութիւն յանզգալոյն ասի, իսկ պատահումն յանիմանալոյն գոյ: Եւ է գոյացութիւն ընթանուր և պատահումն մասնական: Եւ դարձեալ, պատահումն է ընթանուրն իսկ գոյացութիւն 10 մասնական:

Առաջին. և զանազանի ըստ քառակին: Քանզի անբուն ընթանուր ասի ըստ գոացութեան, և ունայն՝ մասնական ըստ պատահման, իսկ նիւթ՝ մասնական ըստ 15 գոյացութեան, և շարժումն ընթանուր ասի ըստ պատահման:

Երկրորդ. իսկ գոյացութիւն էականութեան ըստ քառակի բաժանի: Քանզի անբուն է ասի, առանց սկսման և դադարման, և շարժումն և նիւթ՝ էակ, ի 20 ձեռն սկսման և կատարման: Իսկ ունայն ոչ է ասի ոչ էակ, այլ նալովի ըստ պիտանացութին անուամբ և բախու:

Արդ, երեւցաւ էականութիւն եռակա- 25 բար:

Զի է, որ հասոյական է ըստ զգալու և անիմանալոյ և, դարձեալ, որ յերկոցունց՝ ըստ գոյացութեան և ըստ պատահման:

Յաղագս շարժման և նիւթի

30 Արդ, ամենայն ինչ շարժումն, ի շարժմունս նիւթ և, դարձեալ, ամենայն ինչ նիւթ և ի նիւթսն շարժմունք: Այսպիսի իրք և իմացեալք, տրամաբանեալք և ներգործեալք: Զի որ շարժումն է՝ և 35 նիւթ, և որ նիւթ է՝ և շարժումն: Քանզի գոացուցիչք են միմեանց: Զի նիւթին կիզումն և ցրտումն և խոնաւումն և ցամաքումն ի շարժմանէ բաղկանա, իսկ շարժմանն լինելն և ասլականելն, աճելն 40 և նուազելն, այլայլելն և փոփոխելն ի նիւթս բաղկանա:

Արդ, է բնութիւն եռակի բաժանմամբ, զի է, որ պարզ է ըստ սահմանականին, և է, որ շարադրելի ըստ արարչականին, դարձեալ, է, որ ընդ մէջսն կցորդին: Զի շարադրելին ի պարզէն բաղկանա, իսկ պարզն ի շարադրականէն զերեւումն առնու:

1 վերնագրված է «Յաղագս էականութե. առանձին»
3 սգալոյն 11 Ա. || Առաջին 17 Բ. || Երկրորդ
27 յերկոցունց 20 վերնագրված է «Յաղագս գոյացուցիչ և մշտաբուխ քառակին, որ է ածաբանական [աստուածաբանական] շարժման և նիւթի, առանձին»
30 տ || ամենայն 38 Գ. [չորրորդ] իսկ || Իսկ:

Առաջին. և դանադանի ի շարժումն
յենթականալն ըստ նաւարութեանն յու-
նայնի: Իսկ նիւթին յենթականալն՝ ըստ
թանձրութեանն շարժման, և յունայնէն
5 զերևումն առնուլ:

Երկրորդ. իսկ ըստ անբաւին է անշարժ
և աննիւթ, զի անխառն ասի: Քանզի
շարժումն և նիւթ յանշարժէն և յան-
նիւթէն բաղկանա, իսկ դադարումն և ի
10 նիւթէ և ի շարժմանէ, որ է տակարար
ասացութեամբ:

Յաղագս ունայնի

Ունայն ասի անիր անիմացուածն՝ ան-
բան և աններդործեալ, և է որոշումն
15 մասնական և հանրական մտաց: Զի է ի
խառնս ընդ նիւթի և ընդ շարժման: Իսկ
արտաքոյ՝ անբաւ ասի ի բաւականէ բո-
լորին, իսկ ըստ անբաւին բաւականեալ,
այսոյէս եռակարար ասի: Իսկ բաղկա-
20 ցութիւն ունայնի է ըստ աշտոցիկ՝ զի
ի գոյէ և յիրէ անգոյ և անիր ասի. Եւ
ի մշտակացութենէ և ի յաւիտենականէ
անցական և անընական: Այլ ոչ որոյէս
սմանք կարծեցին թէ իցէ ինչ, այլ է
25 ոչինչ, քանզի և կարծեցին իսկ ընդու-
նայն և անվայր ասի:

Յաղագս անբաւի

Անբաւ է, որ ամենայնիւ է անբաւ, որ
ասի բոլոր, անմասն և անտեսակ: Եւ է
30 միաք և խորհուրդք, իմաստք և գիտու-
թիւնք և տեսութիւնք ընդհանուր և
անշափ:

Իսկ ըստ այլոցն է ըստ վեցեկին և ըստ

1 Ա. || Առաջին 6 Բ. || Երկրորդ 12 Ա. Յաղագս
ունայնի, առանձին, BD ունայնին 13 D Յունայն,
BD անիմացուած 14 B աններդործելի, D աններ-
դործել 17—18 B բոլումն իսկ ըստ անբաւականելոյ
|| բոլորին—բաւականեալ 18 D չիք իսկ, A բաւին
|| անբաւին 19 BD առաջինն, A Ա. (առաջին) իսկ
|| իսկ 20 D ունայնին 22 B մշտակցութենէ, D յա-
ւիտենականութենէ 23 D առանցական || անցական,
A անընակ, B անբանական 24 B իցեն ինչ այլ և է,
D չիք այլ է ոչինչ 25—26 D ունայն || ընդունայն
26 B ընդվայր || անվայր 27 B անբաւի 28 D Ան-
բաւին || Անբաւ է 29 B ասէ 30 B իմաստ 31 B
ընթհանուր 32 BD անշափք 33 B այլոցն || ըստ
այլոցն, BD չիք է, BD վեցեկի:

չորրեկին: Քանզի անբաւ է ոչ բարի և
ոչ չար, ոչ սկիզբն և ոչ կատարած, ոչ
շարժումն և ոչ նիւթ: Ըստ աշտոցիկ անել
ասի. զի ոչ յայլմէ և ոչ յինքենէ սենել

5 զգոյութիւնս: Եւ դարձեալ, ըստ երկրոր-
դին է անբաւ՝ զերազանցազոյն, զերա-
զանցազունիցն, անժամանակազոյն ան-
ժամանակազունիցն, բնականազոյն բնա-
կանազունիցն, էազոյն էազունից, ու-
10 նայնազոյն ունայնազունից, անբաւա-
զոյն անբաւազունից:

Ըստ աշտոցիկ անհասազոյն ասի յէա-
կացս, զի սահման քննութեանցս յան-
հունսն դանցեալ գտանի: Զի ըստ այ-
15 սոցիկ ոչ գոյ հասումն բնութեան երկ-
րորդ անբաւին:

Իսկ ըստ չորրեկին միայն ծանաթու-
թիւն արարածոցն դարարիչն, ի բանա-
20 ւարութենէ Աստուծոյ առ ազգս հրշտա-
կաց և մարդկան: Եւ աստուածարանելն
երիս աստուածս իւրաքանչիւր առանձ-
նաւարութեամբ, զի է, որ ծնող ասի, և
է, որ ծնունդ, և է, որ ելող: Այլ այս ըստ
25 մարդկաին բնութեան երեկի, յազազս
զթութեան հաւր և մարդասիրութեան
որդո և ողորմածութեան հոգոյն: Քանզի
երեք են՝ մի են բնութեամբ, կամաք
և արարչութեամբ: Նոյնպէս և ըստ
30 հրշտակաց փառաւորեալ երիս անձինս՝
դարարիչ և զհասաիչ և զկազմիչ, որում
ասեն սուրբ, սուրբ, սուրբ միանգամայն
տէր դաւրութեանց: Փառք և սլատիւ և
զոհութիւն անեղին և անհասին և
35 մշանջենաւորին այժմ և յաւիտենից
յաւ[իտեանս]:

1 B չորեկի, D չորսեկի || ըստ չորրեկին 3 D
աղեղ || անեղ 4 D ինքենէ, B ունի 5 B զգոյութ-
թիւնս, «զգոյութիւնս դարձեալ» բառով ավարտու
է D ձեռագրի բնագիրը, B չիք Եւ 5—6 A ըստ Բ.-ին
|| ըստ երկրորդին 6—7 B զերազանցազունին 8 B
էականազոյն || էազոյն էազունից 10 A անունայ-
նազունից ուղղում եմի՝ ունայնազունից, B անու-
նայնազունին || ունայնազոյն ունայնազունից
11 «անբաւազոյն—անբաւին» հատվածի դիմաց B-ն
ունի «անբաւազուն անհաս ի յէակացս, զի ոչ քննի»,
որով և ավարտվում է B ձեռագրի բնագիրը:

Կատարեցան վեցեակքն, որ ի միմեանց
սահմանին, և չորրեակքն որով ճառիցն
մասնականք ասին, և զլրումն էառ եր-
կոտասանեակն մասամբքն, և գերազան-
ցեալ գտաւ յանճատիցն, ըստ իւրաքան-
չիւր մասանցն տեսակաց և սեռից:
Քանզի է խորհուրդ ամենայն եռակի և

իմացմունք ընթանուր արհեստ փիլի-
սոփական և սահմանք ուսմանց, և
թողլով որ ըստ աշխարհիս են աստիճանք
արհեստ անյաղթ փիլիսոփայից:

5 Աստուած, Աստուած, Աստուած, փառք
քեզ այժմ [և] յաւ[իտեան]: